

אֲהַבְתָּ עוֹלָם תְּבִיאָ לָהֶם וּבְרִית אֲבוֹת לְפָנֶיךָ תִּזְכֹּר

מִשִּׁיה רַבִּינוּ וּמַעֲרַת הַמַּכְפֵּלָה

גִּסְפָּח לְסֵה"ק יִלְקוּט קַרִּית אַרְבַּע

מִכּוּן דַּעַת תּוֹרָה

שַׁע"י אֲגוּדַת קְדוּשַׁת צִיּוֹן

יו"ל בס"ד ע"י

מכון דעת תורה

שע"י אגודת קדושת ציון

ניתן ליצור קשר בדוא"ל

M.DAAT.TORAH@GMAIL.COM

עמוד ועצוב

מכון מירא דכ"א

נספח ♦ מדרש פליאה: משה רבינו ומערת המכפלה

רבים מאחינו בית ישראל עולים מירונה ביומא ההילולא של משה רבנו בז' אדר, הסיבה לכך היא כיון שידוע⁽⁶⁾ שרבי שמעון בר יוחאי הוא ניצוץ של משה רבנו. אולם לא רבים יודעים שמנהג העלייה למירון הוא מנהג חדש. המנהג העתיק - עד לפני כמאה שנה - היה לעלות מכל ארץ ישראל לחברון למערת המכפלה.

בעת שזכינו בס"ד להו"ל את הספר הנפלא הזה, ילקוט קרית ארבע, אנו מגישים את המקורות בנושא⁽³⁾. למה נסעו דווקא לחברון? ואיך התבטל המנהג העתיק? על כל זאת במאמר שלפניכם...

הבהרה

מאמר זה מנסה ללקט את דברי רבותינו בענין משה רבנו ע"ה ומערת המכפלה. ברור שהנושא עמוק, ואין לתפוס את הנושא בשטחיות חלילה. בפרט שבתורה הק' כתוב⁽²⁾ "ויקבר אתו בני בארץ מואב מול בית פְּעוֹר, ולא ידע איש את קברתו עד היום הזה"⁽⁷⁾. ופשוט שלא באנו לערער על האמת. אומנם שבעים פנים לתורה⁽²⁾, וע"פ דרך הסוד והדרש יש בנידון כוונות עמוקות ובחינות שונות⁽¹⁾. ואף שאינני ראוי לדון בהם, מ"מ מחמת שהעיקר כאן הוא רק ליקוט מדברי

⊘ הערות ומקורות ⊘

(א) ע"י הילולא דרשב"י, להג"ר אשר זעליג מרגליות, דף ג-ה, וכה דרשב"י מע' ה, אות כג-כח. וע"ע צספר כדחי הוא רבי שמעון, הג"ר פנחס פרידמן, ירושלים, תשע"ד, מאמר עז: (ב) רבנו המחבר כתב צנושא זה צמאמר ל, עמוד סו: (ג) דברים, לד, ו: (ד) וכן מלינו עוד צמדרשים, כגון צחיכה רצתי (פתיחה, אות נד) שצעת חורבן צית המקדש ירמיהו הנציה הלך למערת המכפלה לצבות הק', וחס"כ הלך אל שפת נהר הירדן למשה רבינו, ע"ש: (ה) סנהדרין, דף לד ע"א: (ו) ראה צספר ררור המור לרבי אברהם צ"ר יעקב צבע, ממגורשי ספרד, דברים, פרשת חזאת הצרכה, ד"ה ואמר ולא ידע איש את קבורתו. ח"ל: "להורות שהוא דבר סתר מסתרי התורה איך מת ואיך נקבר. ואחר שנקצר ונתן סימנים לקבורתו צגיה צארץ מואצ מול צית פעור. ועכ"ז לא ידע איש את קבורתו... עד שלזה אני אומר כי כמו שכל ענייני משה היו ע"ד פלא. כן עניני מיתתו וקבורתו הם נפלאות תמיים דעים... עד שגראה מכל זה שזה דבר סתר. ושכל האדם

רבותינו זיע"א, לא מנעתי עצמי מזה, [ובפרט שזכינו לפרסם כאן עדות על המנהג העתיק בארץ הקודש בענין (ראה להלן עמוד קב)]. ודי בהערה זו.

גרגיר ממעלת קברו של משה רבנו

"אמר ר' חמא בר חנינא: מפני מה נסתתר קברו של משה מעיני בשר ודם? מפני שגלוי וידוע לפני הקב"ה שעתיד בית המקדש ליחרב, ולהגלות את ישראל מארצם. שמא יבואו לקבורתו של משה באותה שעה, ויעמדו בכביה ויתחננו למשה, ויאמרו לו: משה רבינו, עמוד בתפילה בעדנו! ועומד משה ומבטל את הגזירה, מפני שחביבים צדיקים במיתתם יותר מבחייהם". ע"כ ועי"ש.

אתה הראית לדעת כי תפילה במקום קברו של משה רבינו ע"ה יכולה לעצור את חורבן בית המקדש! על כן גם אם הדברים שבמאמרינו זה הם ב"בחינה" ולא כפשוטם ממש, עדיין נדע מזה מעט משגב עוצם גדולת קדושת המקום הנורא הזה.

[כמובן] קדושת קברי האבות הם עצומים ונוראים, ואין כאן המקום להאריך בזה. [ובפרט שעל כך נסוב כל הספר הקדוש "ילקוט קרית ארבע" הוה]. ורק אזכיר כאן נקודה אחת שהובאה בזהר^(ב)

לפני שנדון בענין זה, עלינו לדעת ולהפנים מעט מגודל מעלת קברו של משה רבינו ע"ה, ומה הסיבה שנעלם מעין כל חי.

והתבונן נא במה שאמרו חז"ל בגמ'^(א) סוטה^(א) ח"ל: "וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ בְּנֵי בְּאֶרֶץ מוֹאָב מוֹל בֵּית פְּעוֹר [וְלֹא יָדַע אִישׁ אֶת קְבֻרָתוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה]"^(א), א"ר ברכיה: סימן בתוך סימן [ופירש רש"י^(ב)]: כלומר סימנים הרבה: בארץ מואב, בניא, מול בית פעור. ואעפ"כ לא ידע וגו'. עכ"ל], ואפילו הכי 'ולא ידע איש את קבורתו'. וכבר שלחה מלכות הרשעה אצל גסטרא של בית פעור, הראנו היכן משה קבור, עמדו למעלה - נדמה להם למטה, למטה - נדמה להם למעלה. נחלקו לשתי כיתות, אותן שעומדים למעלה - נדמה להן למטה, למטה - נדמה להן למעלה. לקיים מה שנאמר ולא ידע איש את קבורתו". ע"כ.

מה הסיבה להסתרה הגדולה הזו? התשובה היא בהמשך הגמ'^(א):

☞ הערות ומקורות ☞

לא ישיגו עמוק עמוק מי ימלאהו". עכ"ל: (ז) סוטה, דף יג ע"ג, ודף יד ע"א: (ח) דצרים, לד, ו: (ט) סוטה, דף יג ע"ג, ד"ה סימן: (י) סוטה, דף יד ע"א, על-פי הגכות כ"ח: (יא) זכר, שמו"ט, דף ה ע"א, ח"ל בתו"ד, ועי"ש: "ר' חייא הוה אזיל מאושא ללוד

[בתרגום ללשון הקודש]: רבי תייא היה הולך מאושא ללוד, והיה רוכב על חמור, והיה רבי יוסי עמו. ירד רבי תייא, ותפס ידי רבי יוסי. אמר לו: אם בני העולם היו יודעים

כבודו הרב של יעקב בשעה שאמר לו הקדוש ברוך הוא "אנכי ארד עמך מצרימה"⁽⁵⁾, היו מלחכים את העפר שלש פרסאות קרוב לקברו. ע"כ].

מקורות בדברי הז"ל

עתה אחל בס"ד לשטוח הענין עצמו.

אומר לאחי הגיע זמנך? אמר לו הקב"ה: כבר גזרתי עליו גזירה שלא נגזרה על אדם אחר, שלא אמסרנו ביד מלאך המות, באותו יום שעצר המגפה. וכך היה מנהגם בכל יום הנשיאים משכימים לפתחו של אלעזר, ואלעזר והנשיאים בפתחו של אהרן, ואהרן ואלעזר והנשיאים משכימין לפתחו של משה. ואותו היום שינה משה את המנהג, השכים הוא ואלעזר והנשיאים לפתחו של אהרן, אמר לו אהרן: משה אחי למה שנית את המנהג? אמר לו משה כך צוני הקב"ה. וכך היה סדר הליכתם, משה באמצע, אהרן מימינו ואלעזר משמאלו. וכיון שראו ישראל כך, אמרו זה לזה ניטלה רוח הקדש ממושה ונתנה לאהרן, והיו ישראל אוהבין יותר אהרן ממושה, לפי שהיה משה אומר יקוב הדין את ההר, אבל אהרן היה משים

בתיקוני זוהר⁽⁶⁾ משמע שמושה רבנו ע"ה נמצא במערת המכפלה יחד עם האבות הקדושים, וז"ל: "קם רבי שמעון פתח ואמר: 'לך ה' הגדולה והגבורה' וכו'⁽⁷⁾, עלאין שמעו אינון דמיבין דהברון ורעיא מהימנא אתערין משנתכון". עכ"ל.

וכן במדרש תנחומא⁽⁸⁾, נראה קצת שמושה רבינו ע"ה מבקש להיקבר במערת המכפלה, והקב"ה מסכים עימו. **ויז"ל**: "ויעש משה כאשר צוה ה'⁽⁹⁾, בא ללמדך שאע"פ שאמר לו גזירה קשה על אחיו, לא עכב, אמר הקב"ה למושה: לך אמור לאהרן אחיך הגיע זמנך ליפטור מן העולם. מיד עמד משה בתפלה לפני הקב"ה, ואמר: רבוננו של עולם, איך

זוהר

מדרש תנחומא

הערות ומקורות

והוא רכיב על חמורא וכוהו ר' יוסי עמיה נחית ר' חייא ושקליה צידוי לר' יוסי ח"ל אי בני עלמא ידעין יקרא סגיאה דיעקב צשעתא דח"ל קודשא בריך הוא 'אנכי ארד עמך ממצרימה' הוי מלחכי עפרא תלת פרסי קריב לקצריה". ע"כ: (יב) צראשית, מו, ד: (יג) הקדמת התיקוני זוהר, דף יז ע"ג: (יד) דברי הימים"א, כט, יא: (טו) מדרש תנחומא, הקדום והישן, מהדורת הר"ש באצער, הוספה לפרשת חקת, עמ' 132 (באול"ח ח"ג עמ' 385): (טז) צמדבר, כ

אחי, שם מתו אברהם יצחק ויעקב, ואתה לובש בגדי כהונה, שמא תטמא אותם, לבוש אתה בגדי אלעזר, ואלעזר ילבוש בגדיך, ונכנס אני ואתה במערה, וכן עשה. כיון שנכנסו ראו נר דלוק, ומטה מוצעת, אמר לו משה: אהרן אחי, עלה בזו המטה, ועלה. אמר לו פשוט ידיך, ופשוט. קפון עיניך, וקפין. סתום פיך, וכן עשה. ובאותה שעה יצאה נשמתו. כיון שראה משה כך, חמד מיתתו, אמר לו הקב"ה: חייך כמות זה, בן מות זה, כך תהיה מיתתך, שנאמר (ז) "כאשר מת אהרן אחיך בהור ההר ויאסף אל עמיו". עכ"ל.

עוד רמז יש לזה בתרגום התנא רבי יונתן בן עוזיאל, ראה הערה (ז).

וראה להלן מן הספרי.

שלום בין איש לחבירו ובין איש לאשתו... ועל כך "ויבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל"^(ח), אנשים ונשים... ואותו יום אמר אהרן למשה: אחי אמור לי מה אתה צריך ממני? אמר לו המתן עד שנעלה בהר, לאחר שעלו, אמר לו: אחי, שמא פקדון הפקיד הקב"ה עמך ומבקשהו ממך? אמר לו אהרן: משה אחי, אהל מועד וכליו מופקדין בידי, שמא חסרתי מעבודתם? אמר לו משה: מגורה ושבעה גרותיה מסר לך הקב"ה, והוא לא היה נותן בלבו שעל נשמתו הוא אומר, נר "להים נשמת אדם"^(ט), ולא הרגיש בדבר. אמר לו משה: אהרן אחי הגיע זמנך ליפטר מן העולם, כשמוע כך הניח ידיו על ראשו והיה צועק ובוכה, והיה קורא מקרא זה (י) "לכו [חזו] מפעלות אלהים נורא עלילה על בני אדם". וכיון שרצו ליכנס במערה, אמר לו משה: אהרן

§ הערות ומקורות §

(ז) צמדצב, כ, כט: (יח) משלי, כ, כז: (יט) תהלים, סו, ה: (כ) דברים, לז, ג: (כא) על הפסוק (דברים, לח, טז) "ויאמר ה' אלימשה הןך שכב עס־חציתך וקם העם הזה וינה סחרי עליך נכרה־הרץ אשר הוא צא־שמה צוקצו ועוצני והפר את־צדתי אשר פתתי אתו" ואיחא בתרגום יונתן (ע) "ויאמר יי למשה הא אנת שכיב צעפרא עם אצתקד ונשמתך סחוי גיתח צגניז חיי עלמה עם הצקתך ויקומון רשיעי עמא דין ויעעון צתר טעוות עממיה דהינון עללין סמן ציניהון וישצקון דלפתי ויעינון ית קיימי די גזרית עמהון". ותרגומו (כח וינתן, עט): "ויאמר ה' למשה הנה אתה שוכב צעפר עם אצותיך ונשמתך תהיה גנוח בגניזת חיי עולם עם אצותיך ויקומו רשעי העם הזה ויעעו אחרי אלילי הגוים שהם צאים שם ציניהם ויעצו ירחתי וישנו את צריתי אשר כרתי עמם". ע"כ:

מלאכים העבירוהו למערת המכפלה

ספר התמונה

בספר התמונה (כ) [מיוחס לתנא רבי נחוניא בן הקנה, ופירושו למקובל מן הראשונים] רמז לקבורת משה רבנו ע"ה במערת המכפלה, וכתב בפירושו (כ) שהמלאכים העבירו את משה רבינו למערת המכפלה.

וַיִּלְכְּטוּ ספר התמונה: "וַיִּשְׁמָה קְבַרְתִּי אֶת לְאֵה" (כ) בסוד ג' זוגות ידועות ושתיים נסתרות והזכרים הראשונים ואחרונים לקבורה שלשה וחמשה סוד ג' קדושות לה' זוגות להיות הבנין שלם בשלום עשר לאחד גנוזין בגן עדן העליון כפול גן עדן בתוך גן, עכ"ל לעניין זה, ועי"ש.

וּמַסְבִּיר בפירושו על הדרף: "ה' זוגות נקברו במערה; ג' נגלות וב' נסתרות, הגלויים הם: אברהם ושרה, יצחק ורבקה, יעקב ולאה. והנסתרות הם: אדם וחוה, משה וציפורה".

וּמִקְשָׁה בפי' ספר התמונה מפשט הפסוקים, וז"ל: "ואע"פ שנא' במשה (כ) "ויקבור אותו בגי", זהו למשל. כי הגה פסוק אחר יש בזה שאמר (כ) "ולא ידע איש את קבורתו". [פירושו, וקשה שבתחילה כתוב שקבור ב"גיא", ואח"כ כתוב שלא

יודעים היכן קבור? והתשובה:]: - אלו ואלו דברי אלהים חיים, - אמת שלא ידע איש את קבורתו, אבל המלאכים יודעים. והראיה, שהכתוב אומר (כ) "כי מנגד תראה את הארץ ושמה לא תבוא" [פירושו, וקשה שהיה צ"ל "ושמה לא תהיה" וכדו', ומה זה "לא תבוא", אלא:]: כלומר, לא תבוא בעצמך, אלא יביאך במהרה. וזהו למה, ששם נקבר משה על ידי המלאכים". [פירושו, שאומנם בתחילה נקבר ב"גיא", אולם אח"כ העבירו אותו למערת המכפלה]. ועי"ש עוד, עכ"ל.

וּבִלְקוּט ראובני (כ) הביא את ה"מפרש" ילקוט ראובני ובסוף ציין את מקורו מספר ה"תמונה".

וּבֵן הביאו בספר הקדמון שכחת לקט (כ) "משה וציפורה נקברו במערת המכפלה, כי אומר (כ) 'ואתה (כ) לא תבא אל הארץ', אבל המלאכים יביאוך שמה אח"כ. ואלו הה' זוגות הם רומזים אל י' ספירות, הזכרים לה' ספירות רחמים, והנקבות לה' ספירות דין, שהם בן זוגות זה לזה. וספירת יסוד היא בת זוגו של ספירות כתר (שס [תמונה ג אות ר, צצאור])". עכ"ל.

ילקוט ראובני

שכחת לקט

הערות ומקורות

(כב) מהדורת קארעץ, תמונה ג, אות ר, דף ס: (כג) שס, על הגליון: (כד) צראשית, מע, לא: (כה) דצריס, לד, ו: (כו) שס: (כז) דצריס, לב, נ: (כח) פרשת וזאת הצרכה, ד"ה ה' זוגות: (כט) השלמות לספר 'ילקוט חדש', פראג, שנת ת"צ, משה ודורו ומעלת הנביאים, לז: (ל) דצריס לב, נ: (לא) ז"ל ושמה:

מול בית פעור, ורואה עצמו במערת המכפלה, אינו יודע עיקר מקום קבורתו היכן". עכ"ל המגלה צפונות.

הגר"ח פלאג'י

והביאו הגר"ח פלאג'י בספרו ארצות החיים^(ט).

החיד"א

החיד"א בספרו "חומת אנך" על התורה^(מ) כתב על הפסוק

"וְאַחֲרֵי כֵן קָבַר אַבְרָהָם אֶת שָׂרָה אִשְׁתּוֹ אֶל מְעַרַת שְׂדֵה הַמְּכַפְלָה עַל פְּנֵי מְמַרָא הוּא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ בְּנֵעִין, בּוֹה"ל: "אל מערת שדה המכפלה, כתב רבינו אליעזר מגרמיזא ז"ל בכתיבת יד: מ'ערת ש'דה ה'מכפלה ר"ת משה, והמשכיל יבין, עכ"ל. ואפשר לרמוז מ"ש בילקוט ראובני^(מא) משם ספר התמונה^(מב) דמשה רבינו ע"ה וצפורה נקברו במערת המכפלה אצל אבות העולם, ע"ש. ועפ"ז אתי שפיר ראשי תיבות מ'ערת ש'דה ה'מכפלה - משה. גם "אל משה" שהוא ר"ת מ'ערת ש'דה ה'מכפלה, גימטריא "צפרה" עם הכולל.

רבי אליעזר מגרמיזא

ומה שאמרו ז"ל^(מג) קרית ארבע זוגות שנקברו שם, היינו בעת פטירתם".

וכן הביאו בספר ברייתא מעשה תורה^(כ) עם הוספות רבינו הגר"א ובנו רבי אברהם זי"ע: "עשרה במערת המכפלה. חמשה זוגות: אדם וחווה; אברהם ושרה; יצחק ורבקה; יעקב ולאה; צפורה ומשה. (ספר התמונה, ועי' ספרי פרשת צרכה). עכ"ל.

מעשה תורה להגר"א ובנו

וכן הביאו הגר"י ענגיל זצ"ל בספרו גליוני הש"ס^(כא). והוסיף: וצ"ע.

גליוני הש"ס

בספר "מגלה צפונות"^(כב) מאת בעמח"ם שבט מוסר, מעיל צדקה ועוד, הביא בשם "ילקוט חדש"^(כג), וז"ל: "כשמת משה נשאוהו המלאכים וקברוהו במערת המכפלה. ע"כ. ונראה דזהו רמוז במה שנאמר^(כד) "הָרְאִיתִיךָ בְּעֵינַיִךָ וְשָׁמָּה לֹא תַעֲבֹר", וסמך^(כה) "וַיָּמַת שֵׁם מֹשֶׁה", כלומר, אע"פ שאמר לו "וְשָׁמָּה לֹא תַעֲבֹר" עם כל זה "וַיָּמַת שֵׁם" - בארץ. וכיצד? שאחר שמת הולכיכוהו המלאכים למערת המכפלה כמדובר. ואפשר לומר בזה כונה אחרת כמאמר שהזכרנו^(כז), "וְלֹא יָדַע אִישׁ אֶת קַבְרָתוֹ"^(כח), אפילו משה, אף משה אינו יודע מקום קבורתו, שהכונה כיון שנקבר

מגלה צפונות

✽ הערות ומקורות ✽

(לב) דף כו ע"ג, אות י, ראש זורים, סעיף קטג: (לג) סוטה, דף יד ע"א: (לד) מגלה צפונות עה"ת, מהדורת אדמיר, חלק ג', פרשת חזאת הצרכה, דף קמד ע"ג, ע"ש: (לה) לענ"ד מדובר בצפורה שכתה לקט, שהוצא לעיל, ראה הערה כט: (לו) דברים, לד, ד: (לז) דברים, לד, ה: (לח) מגלה צפונות, שס, ד"ה ויקצר. ומקורו בגמ' סוטה דף יד ע"א: (לט) דברים, לד, ו: (מ) שער צ, אות ע"ג: (מא) פרשת חיי שרה, כג, יט, אות ז: (מב) פרשת חזאת הצרכה, ד"ה ה' זוגות: (מג) מהדורת קארעץ, תמונה ג, אות ר, דף ס: (מד) סוטה, דף יג ע"א:

קרית

עבר דרך מערה

ארבע

קיג

[א"ה: לשון הגמ' הוא: "ממרא קרית הארבע היא חברון"^(כ), ואמר רבי יצחק קרית ארבע, ארבע זוגות היו, אדם וחיה, אברהם ושרה, יצחק ורבקה, יעקב ולאה". ע"כ].

אך בזהר הקי'^(כ) אומר דלא קבלה מערתא ברנש אחרא עי"ש, ואפשר לדחוק קצת. עכ"ל החיד"א. וראה מה שכתבנו לתרץ בסוף המאמר.

וכן הביא הג"ר משה סתהון, בספרו קהלת משה^(כ), וז"ל: "משה רבנו עליו השלום אחרי פטירתו הביאוהו מלאכי השרת למערת המכפלה. וזה רמז מש"ה, ראשי תיבות מלאכי שרת הביאוהו. וגם ראשי תיבות מערת שדה המכפלה - מש"ה. כמו"ש בס' התמונה לרבי ישמעאל כהן גדול זיע"א". עכ"ל^(כ).

הגר"מ סתהון

עבר דרך מערה

הרובק הובא בשם "הרוקח" לרבנו אליעזר מגרמיוזי מגדולי הראשונים^(כ), כותב ג'כ שמשנה רבנו קבור במערת המכפלה, והוא מסביר שמשנה רבנו הגיע לשם דרך מנהרה שעברה מקברו בעבר הירדן, עד לחברון. וז"ל^(כ): "ה' אמר אלי לא תעבור את הירדן הזה"^(כ) ולא דרך מחילות, כי הלך דרך מחילות לאמר לאבות העולם "הנך שוכב עם אבותיך"^(כ) וכתוב "לא ידע איש את

קבורתו", אלא דרך מחילות בא לשם למערת המכפלה, כי מחילה יוצאת מקברו של משה שהלך לקברי אבות, שכתוב^(כ) "הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר" - לך אמור: מה שנשבעתי להם - קיימתיה^(כ). "עם אבותיך וקם" - בשרו שילך לקבר אבות כי חלקו עימהן, לכן אחלק לו ברכים.

הרוקח

וכן בספר דברי יצחק^(כ), הביא דברי הרוקח עה"פ^(כ) "הנך שוכב עם

דברי יצחק

הערות ומקורות

(מה) צראשית, לה, כז: (מו) פרשת ויחי, דף קן ע"ג: (מז) ארס לוצה, ה'תרל"ג, חלק ראשון, דף לו ע"ג, ערך ארץ ישראל, חופן ה, אות ו: (מח) והביאו צספר בני מאיר, מאת ראצ"ד צגדד הג"ר דוד פאפו, ירושלים, תרע"ד, דף לה ע"א. עיי"ש שהאריך צזה. וכן הביאו צספר הוד יוסף, מאת הג"ר יוסף ארוואץ, שנת סתר"י, דף יט, ע"א, דרוש ג' לשבת הגדול, ד"ה ידוע: (מט) הרה"ק צעל בני יששכר (מאמרי חודש כסלו - ענת, מאמר צ, אור תורה) כתב עליו צזה"ל: "הרצ עיר וקדיש אשר דבריו דברי קבלה וקבל מהליכו ז"ל": (ג) לא מלאתי כעת מקורו, אולם ראיתי צעבר, ואינו זוכר מי הביא דבריו. **ואומנם** החיד"א הביא כעיי"ז, ראה להלן. וכן מלאתי צספר דברי יצחק (הוצא צסמוך) שהביא כעין זה מדברי הרוקח, אולם לא הביא מקורו: (נא) דברים, לא, צ: (נב) דברים, לא, עז: (נג) שם: (נד) פרק ג' דברכות, דף יח ע"ג:

אבותיך", שדרך מחילות בא לשם למערת המכפלה, כי מחילה יוצאת מקברו של משה, שהלך לקברי האבות. וכן הביא הילקוט ראובני.

וצ"ע בזה, כי מצינו ברוקח לכאורה מפורש לא כך, בשני מקומות. בפירושו על התורה⁽²⁾ כתב: "הוא חברון... הוזכר כאן ד' פעמים שרה... ועוד ד' שרה כי לד' זוגות נקברו במערה: אדם וחווה; אברהם ושרה; יצחק ורבקה; יעקב ולאה. בקרית ארבע הוא בני⁽³⁾ ארבעה זוגות קברו". ע"כ.

ועוד כתב הרוקח⁽⁴⁾: "ושמה לא תבא, אפי' עצמותיך, לפי שתביא לימות המשיח דור המדבר לארץ". ע"כ.

ונראה ליישב הדברים ע"פ הרוקח במקו"א⁽⁵⁾ שהביא מתוך "מדרש פמירת משה", שאינו בדינו, והעיר

עליו. וז"ל: "אמר הקב"ה למלאכי השרת: סגרו חלונות ושערים של כל רקיע ורקיע, שלא תעלה תפילתו של משה למרום, כי גזירה היא מלפני שאינו בא לארץ ישראל, לא בחייו ולא במותו. ומה שאומר בספרי בסופו שבא משה אל מערת המכפלה דרך מחילה, מכל מקום עצמותיו נקברו מעבר לירדן". עכ"ל.

והוסיף וז"ל בתו"ד: "וקשה, שהרי מפורש בתורה⁽⁶⁾ 'ולא ידע איש את קבורתו עד היום הזה'. ואמר לי הרה"ח הג"ר אברהם אביש ציינורט מחבר ספר אבן השוהם - שו"ע האריז"ל, שצריך לומר, שכמו בהר נבו כידוע מהמדרש⁽⁷⁾ שהיו יודעים שמושה קבור בהר נבו, אלא שלא היו יודעים איפה בדיוק בהר נבו, ומי שהיה עולה למעלה בהר - היה נדמה לו שקברו של משה למטה; ומי שהיה עומד למטה - היה נדמה לו שקברו למעלה. וכן למשל אם ב'

הג"ר
אביש
ציינורט

⌘ הערות ומקורות ⌘

(גה) מאת ת.צ., על המקובל הרה"ל רבי יצחק כדורי, תשס"ח, עמוד קעה, צהערה: (גו) דצריס, לא, עז: (גז) פירוש הרוקח על התורה, מרצונו אלעזר מגרמייזא צעל הרוקח ז"ל, הגר"ח קניבסקי, צ"צ, שער הפוך, צראשית, חיי שרה, כג, ז, עמוד קפד. וכ"כ שם עמוד קפו, כג, ז. וכע"ז שם כג, ו, ד"ה צפרק: (גח) הגימטריא לא עולה יפה, שהרי "צקרית ארבע הוא" שוה 997. וחילו "ארבעה זוגות קברו" שוה 1008. וז"ע: (גט) שם, דצריס, לז, נז, סוף פרשת האזינו, עמוד רפ: (ס) פירוש הרוקח לרצנו אלעזר צ"ר יהודה מגרמייזא, שהודפס מכ"י ספריית אוקספורד 1204, צסוף סידור עם פירוש "קמחא"דאצישווא", מאת הג"ר יוחנן ערויש, (מהדורה ראשונה צולוניא, שנת ט), מכון ירושלים, אולרנו, תשע"ד. פרק שמחת תורה - אשר בגלל אבות, עמוד 839: (סא) דצריס, לד, ו: (סב) סועה, סוף דף יג ע"ג. ח"ל הגמ': "ויקבר אותו בגיא צהרן מואצ מול בית פעור" (דצריס, גז, ו) - א"ר צרכיה: סימן צתוך סימן,

קרית

הקב"ה בעצמו העבירו

ארבע

קטו

הקבוצות היו במקומם - לאלו שלמטה -
נדמה שהוא למעלה; ואלו שלמעלה -
נדמה שהוא למטה. א"כ מקומו של
קבורתו של משה שהוא הר נבו ידוע, ולא
על זה התכוונה התורה שאמרה (ס) 'ולא
ידע איש את קבורתו', ומה שהתורה

אומרת 'ולא ידע איש את קבורתו', היינו
על מקומו המדוייק שבהר נבו. וא"כ הוא
הדין לענין מערת המכפלה, שאנו יודעים
שמשה קבור במערת המכפלה, אלא
שאיננו יודעים בדיוק באיזה צד ובאיזה
מקום וזוית מדוייקת הוא קבור". עכ"ל.

הקב"ה בעצמו העבירו

במדרש רבי דוד הנגיד [נכד הרמב"ם] גם
נקט שמשה רבינו קבור
במערת המכפלה, והקב"ה בעצמו העבירו
לחברון. וז"ל (ס): "...דבר אחר, המכפלה:
משום שהיא מערה, ואמרו רבותינו
עליהם השלום למשה רבינו עליו
השלום, קברו ה' יתעלה שם, כמו שאמר:
"ואקברה את מתי שמה" (ס), שאם
תהפך "שמה" יבוא "משה". עכ"ל רבי
דוד הנגיד.

רבינו דוד
הנגיד

דומ"צ בעיר טאנגיר, ואח"כ בבית דין הגדול
שבמצרים], הביא את דברי רבי דוד הנגיד
הנ"ל, וז"ל: "ראה זה חידוש ראיתי בפירוש
עה"ת לרבינו דוד הנגיד נכד הרמב"ם,
שחבר בלשון ערבי ונמצא בכתובת יד ישן
פה בעיר מצרים. שכתב בפרשת חיי שרה
ע"פ "ואקברה את מתי שמה" (ס), שמשה
רבינו נקבר במערת המכפלה בחברון.
ורמוז זה במילת שמ"ה אותיות מש"ה",
וכו'. ולא ידעתי מהיכן שאב דבריו אלו.
ואיך יפרש הכתוב (ס) "ולא ידע איש את
קבורתו", והוא פלא". עכ"ל.

בשו"ת ים הגדול (ס) מאת הג"ר יעקב
משה טולידאנו זצ"ל [שהיה

שו"ת ים
הגדול

⌘ הערות ומקורות ⌘

ואפ"כ 'ולא ידע איש את קבורתו' (ס). וכבר שלחה מלכות הרשעה אלל גסערא של צית פעור:
הראנו היכן משה קבור? עמדו למעלה - נדמה להם למטה; למטה - נדמה להם למעלה; נחלקו
לשתי כיתות, אותן שטומדים למעלה - נדמה להן למטה; למטה - נדמה להן למעלה. לקיים מה
שנאמר 'ולא ידע איש את קבורתו'. ע"כ: (סג) דברים, לד, ו: (סד) הולאת מוסד הרב
קוק, צתרגוס מערבית, צראשית, עמ' פד: (סה) צראשית, כג, יג: (סו) הדפסת התרל"א
לפ"ג, סימן מו: (סז) פרק כג, יג: (סח) דברים, לד, ו:

ספרים נוספים שהביאו ענין זה

[א]

בספר שמן המאור (ט) להגה"צ רבי מנצור בן שמעון זלה"ה, הביא את דברי החיד"א הנ"ל, והוסיף עליהם, וז"ל: "ואפשר לרמוז בסגנון אחר: אל מערת סופי תיבות בגימ' "וגם צפורה" בדקדוק. וראשי תיבות מערת שדה המכפלה משה כנ"ל, שם רמוז כי משה וגם צפורה נקברים במערת המכפלה אצל אבות העולם, כמ"ש בילקוט ראובני משם ספר התמונה כאמור.

שמן
המאור

"**וכן יש לרמוז בפסוק**, דכתיב להלן (י) 'השדה אשר קנה אברהם מאת בני חת שמה קבר אברהם ושרה אשתו', כי תיבות 'שמה קבר אברהם' עם התיבות עולים בגימ' "גם משה וצפורה הוטמנו בה" בדקדוק. או באופן זה: 'שמה קבר אברהם' בגימ' 'משה וצפורה טמונים בו' (בשדה) בדקדוק." עכ"ל שמן המאור.

והוסיף הגר"מ חליוה שליט"א בזה: ולפענ"ד איכא לאוסופי למירמוז הא במ"ש 'שמה קבר אברהם' וגו', דהנה שמה אתון משה, ודוק היטב. עכ"ל.

[ב]

וכן בספר "בית יעקב" מהגה"ק רבי חיים יעקב סאפרין, האדמו"ר מקאמארנא זצ"ל (ט), כתב: "יש דעה בדברי חכמינו ז"ל שמשה רבינו ע"ה נקבר במערת המכפלה", וכו' עיי"ש.

האדמו"ר
מקאמארנא

[ג]

האדמו"ר הרמ"מ מליובאוויטש זצוק"ל (ט) נוקט שיש כאן מדרשים חלוקים, וז"ל: "לקושינו להמוכא ביל"ר פ' ברכה מס' התמונה שמושה וצפורה נקברו במערת המכפלה שהוא היפך מכמה מחז"ל - הרי בכמה ענינים מצינו מדרשות חלוקות. ולהעיר ממדרש שלישי (ספרי הוצא זיל"ר ט) דמחילה יוצאת מקבורתו של משה לקבורתם של אבות." עכ"ל.

האדמו"ר
מליובאוויטש

[ד]

הג"ר אברהם רומאנו בספרו אברהם שנית (ט), הביא בשם ספר שכחת לקט (ט) את ספר התמונה, דמשה וצפורה נקברו במערת המכפלה. והאריך בזה, עיי"ש.

רבי
אברהם
רומאנו

✻ הערות ומקורות ✻

(ט) ראה פרשת חיי שרה, עה"פ אל מערת שדה המכפלה; כג יע, ישר כה להגר"מ חליוה שליט"א שהפנה אותי למקור זה: (ע) זרחשית, כה, י: (עא) על הש"ס, שבת, דף קנז ע"ב: (עב) אגרות קודש, כרך יע, ז'קל: (עג) וכוף חלק שני מספרו אצרכס אצרכס, הג"ר אצרכס מכוה מייקאדו, הספר הודפס צירושלים שנת תרצ"ג, דף לח ע"ב: (עד) משה ודורו ומעלת הנביאים, אות לו, הוצא לעיל:

[ה]

האדמו"ר מאונגוואר הגה"ק רבי מנשה קליין כתב בספרו שו"ת משנה הלכות^(ט"ז): "לפי מה דאיתא בילקוט ראובני דמשה רבינו קבור במערת המכפלה, וצ"ל דלאחר שקברו אותו בהר נבו עבר משם למערת המכפלה. וכן שמענו מצדיקים ושמענו מהגה"ק מאפטא שאמר עליו הגה"ק מצאנו שהביאורו לארץ ישראל לאחר פטירתו. והכין איתא בדברי חז"ל דרשעים הנקברים בארץ ישראל זורקין אותן לחו"ל, והצדיקים שראויין לא"י מביאין אותם לשם. וכמה מעשיות שמענו בענינים כאלו. וא"כ אפשר דבתנאים נמי אם לא נמצא צדיק בקברו צ"ל שעברו למקום אחר יותר נוח להם. ובאמת בזה יש קצת להבין מה שראיתי במירון אצל קברות תלמידי הלל וגם אצל שאר מערות שנראים הכוכין ריקים, שע"כ צ"ל כנ"ל, ומי שהי' אצל מערת שמאי הזקן וגם שאר מערות וע"כ צ"ל כמ"ש. וצדיק באמונתו יחי'^(ט"ז) שאין גופים של צדיקים ח"ו נרקבים, אלא הם קיימים לעולם, עדי יבא ינון ויקיצו מעיר ישיני עפר בב"א." עכ"ל.

בעל
"משנה
הלכות"

[ו]

ענין דומה לזה, מצינו בספר וזאת ליהודה^(ט"ז), מאת הגה"צ המקובל הג"ר יהודה זאב לעבאוויטש, וז"ל: "יבאר כי יהודה מעביר תפלתם של ישראל דרך מערת המכפלה.

בילקוט שמעוני^(ט"ז) איתא שיהודה נקבר במערת המכפלה, ובספר ליקוטי יהודה ביאר דהכוונה שיהודה מעביר התפילה, ואיתא^(ט"ז) י"ב ברכות של שמונה עשרה הם כנגד י"ב השבטים, וברכת שמע קולינו כנגד יהודה^(ט"ז), כמו שנאמר^(ט"ז) 'שמע ה' קול יהודה ואל עמו תביאנו', דהיינו שיעביר כל התפילות דרך מערת המכפלה, עי' שם.

וכן כתב בילקוט ראובני^(ט"ז) בשם מגלה עמוקות^(ט"ז) דכל התפילות עוברות דרך מערת המכפלה. עכ"ל וזאת ליהודה.

ואולי לפי"ד אפ"ל כע"ז אודות משה רבינו.

[ז]

הג"ר שמאי גינזבורג, בספרו אמרי שמאי^(ט"ז), הביא הילקוט ראובני

אמרי
שמאי

⊘ הערות ומקורות ⊘

(עח) חלק ט, סימן רכא: (עו) חצוק, ז, 7: (עז) חלק ח, בני זרק, תשסג, מאמר שיד, עמוד שנה, שמע ה' קול יהודה: (עח) ח"ח, סימן תתקנד: (עט) זוכר, רעיה מסימנא, כרך ג, ויקרא, דף 7 ע"א: (פ) שפת אמת, וישב, תרמג: (פא) דצריס, לג, ז: (פב) דף קד ע"ז, ד"ה צקש משה: (פג) חופן רמט: (פד) משצ"ק הרכ"ק בעל האמרי אמת מנור

בשם ספר התמונה וחומת אנך הנ"ל. והקשה מהזוה"ק שהביא החיד"א^(פ), וכן מאיכה רבה^(פ), וכן מאסתר רבה^(פ).

✽ הערות ומקורות ✽

ז"וק"ל, הספר הודפס בשנת תשסח, חלק ה, דברים, עמוד שכו: (פה) הוצא לעיל: (פו) איכה רבה, פתיחות, כד, וז"ל בתו"ד: "אמר לכן הקדוש צרוך הוא למלאכי השרת צואו ונלך אני ואתם ונראה צביתי מה עשו אויבים זו, מיד הלך הקדוש צרוך הוא ומלאכי השרת וירמיה לפניו, וכיון שראה הקדוש צרוך הוא את צית המקדש, אמר צוודאי זהו ציתי וזהו מנוחתי שצאו אויבים ועשו זו כרלונס, צאותה שעה היה הקדוש צרוך הוא צוכה ואומר אי לי על ציתי, בני היכן אתם, כהני היכן אתם, אוהבי היכן אתם, מה אעשה לכם התריתי צכם ולא חזרתם צתשובה, אמר הקדוש צרוך הוא לירמיה איני דומה היום לאדם שהיה לו צן יחידי ועשה לו חופה ומת צתוך חופתו, ואין לך כצז לא עלי ולא על בני, לך וקרא לאצרהס ליצחק וליעקב ומשה מקצריהס שהס יודעים לצכות, אמר לפניו רצש"ע איני יודע היכן משה קצור. אמר לו הקדוש צרוך הוא לך עמוד על שפת הירדן והרס קולך וקרא צן עמרס צן עמרס עמוד וראה לאנך שצלעוס אויבים, מיד הלך ירמיה למערת המכפלה ואמר לאצות העולם, עמדו שהגיע זמן שאתם מתצקשין לפני הקדוש צרוך הוא, אמרו לו למה, אמר להס איני יודע, מפני שהיה מתירה שלא יאמרו צימך היתה לצנינו זאת, הניחו ירמיה ועמד על שפת הירדן וקרא צן עמרס צן עמרס עמוד הגיע זמן שאתה מצוקש לפני הקדוש צרוך הוא, אמר לו מה היום מיומים שאני מצוקש לפני הקדוש צרוך הוא, אמר לו ירמיה איני יודע, הניחו משה והלך אלל מלאכי השרת, שהיה מכיר אותן משעת מתן תורה, אמר להס משרתי עליונים כלום אתם יודעים מפני מה אני מתצקש לפני הקדוש צרוך הוא, אמרו לו צן עמרס אי אתה יודע שצית המקדש חרצ וישראל גלו, והיה לועק וצוכה עד שהגיע לאצות העולם, מיד אף הס קרעו צגדיהס והניחו ידיהס על ראשיהס והיו לועקים וצוכין עד שערי צית המקדש, כיון שראה אתם הקדוש צרוך הוא מיד ויקרא ה' אלהים לצאות ציום ההוא לצבי ולמספד ולקרחה ולחגור שק, ואלמלה מקרא שכתוצ אי אפשר לאומרו". וכו', עכ"ל המדרש: (פז) אסתר רבה, פרשה ז, סימן יג. ואולי כאן ניתן לדחוק. וז"ל בתו"ד: "א"ר ישמעאל שמונה עשר אלף וחמש מאות הלכו לצית המשחה ואכלו ושתו ונשתכרו ונתקלקלו, מיד עמד שטן והלשין עליהס לפני הקדוש צרוך הוא ואמר לפניו רצונו של עולם עד מתי תדצק צאומה זו שהס מפרישין לצצס ואמונתס ממך, אס רלונך אצד אומה זו מן העולם, כי אינס צאים צתשובה לפניך, אמר הקדוש צרוך הוא תורה מה תהא עליה, אמר לפניו רצש"ע תסתפק צעליונים וגס השוה דעתו למחות את ישראל, צאותה שעה אמר הקדוש צרוך הוא למה לי אומה שצשצילה הרציתי אותותי ומופתתי לכל הקמים עליהס לרעה, אשציתה מאנוש זכרס (דברים לג, כו), מיד אמר הקדוש צרוך הוא לשטן הצא לי מגילה ואכתוצ עליה כלייה, צאותה שעה הלך השטן והצוה לו מגילה וכתוצ עליה, מיד יתה התורה צצגדי אלמנות ונתנה קולה צצבי לפני הקדוש צרוך הוא וגס מלאכי השרת לעקו לקול צכייתה, ואמרו לפניו רצש"ע אס ישראל צעלים מן העולם אינו למה אינו צריכין צעולם שנה' (ישעיה לג, ה) הן ארללס לעקו חולה מלאכי שלום מר יצכיון,

מחילה מעבר הירדן למערת המכפלה

בחז"ל מובא דעה נוספת, שקברו של משה רבינו ע"ה נמצא בעבר הירדן, אולם קברו מחובר עם קברי אבות ע"י מחילה (פ"ה). וז"ל הספרי (פ"ט): "סמליון אמר: "וימת שם משה" (5), ומנין אתה אומר מחילה היתה יוצאה מקבורתו של משה לקבורתם של אבות? נאמר כאן "וימת שם משה", ונאמר להלן (56) "שמה קברו את אברהם ואת שרה אשתו". עכ"ל (55). מדרש זה הובא גם בילקוט שמעוני (55).

הרוקה (75) הביא מתוך "מדרש פמירת רוקח משה", שאינו בידינו, והעיר עליו. וז"ל: "אמר הקב"ה למלאכי השרת: סגרו חלונות ושערים של כל רקיע ורקיע, שלא תעלה תפילתו של משה למרום, כי גזירה היא מלפני שאינו בא לארץ ישראל, לא בחייו ולא במותו. ומה שאומר בספרי בסופו שבא משה אל מערת המכפלה דרך מחילה, מכל מקום עצמותיו נקברו מעבר לירדן". עכ"ל.

הערות ומקורות

כיון ששמענו חמה ולזנה כך אספו נהם שנאמר (ישעיהו, ג, א) חלזים שמים קדרות ושק אשים כסותם, באתה שעה רץ אליהו זכור לעוז צבהלה אלל אצות העולם, ואלל משה בן עמרם, ואמר להם עד מתי אצות העולם רדומים צשינה ואי אתם משגיחים על הלאה שצניכם שרויין זה כי מלאכי השרת וחמה ולזנה וכוכבים ומזלות ושמים וארץ וכל לצה המרום צוכים צמרר ואתם עומדים מנגד ואינכם משגיחים, אמרו לו מפני מה, אמר להם מפני שנהנו ישראל מסעודתו של אחשורוש ובעצור זאת נגזרה עליהם גזירה לכלותם מן העולם ולאצד את זכרם, אמרו לו הצרכים ילחק ויעקב אם הם עצרו על דת הקדוש צרוך הוא ונחתמה גזירתם מה אנו יכולים לעשות, חזר אליהו ואמר לו למשה אי רועה נאמן כמה פעמים עמדת על הפרץ לישראל ובעלת גזירתם לצלתי השחית שנאמר (תהלים, קו, ג) לולי משה צחירו עמד צפרן לפניו להשיב חמתו מהשחית, מה תענה על הלאה הזאת כי צאו צנים עד משצר וגו' (ישעיהו, נ, א), אמר לו משה כלום יש אדם כשר באתו הדור, אמר לו יש ושמו מרדכי, אמר לו לך והודיעו כדי שיעמוד הוא משם צתפלה ואני מכאן וצקש רחמים עליהם לפני הקדוש צרוך הוא". עכ"ל צתו"ד: (פח) ראה בן גס צספר וילקוט הפלאות, אות ה, ערך הר העצרים, צשם הזוכר, פרשת חוקת, דף קפג ע"א, והמקד"מ שס: (פח) דצרים, פיסקא שז, ד"ה (ה) וימת: (צ) דצרים, לד, ה: (צא) צראשית, מט, לא: (צב) הוצא גס צספר דרך אמונה למרן הגר"ח קניצסקי שליט"א (הלבית שמיטה וויצל, יג, ו, ציאור ההלכה) עי"ש שהאריך צזה: (צג) וזאת הצרכה, רמז תקסה: (צד) פירוש הרוקה לרצנו אלעזר צ"ר יהודה מגרמייזא, שהדפס מכ"י ספריית אוקספורד 1204, צסוף סידור עם פירוש "קמחא"דאציונא", מאת הג"ר יוחנן ערויש, (מהדורה ראשונה צולוניא, שנת ש), מכון ירושלים, אולרנו, תשע"ד. פרק שמחת תורה - אשר צגלל אצות, עמוד 839:

מדרש
תנאים

עוד מצינו בענין זה במדרש תנאים⁽⁵⁾,
ו"ל: "ד"א, 'ואת הנגב'⁽⁶⁾ מלמד
שהראהו מערת המכפלה שאבות קבורין
בה, נאמר כאן 'ואת הנגב', ונאמ' להלן
'ויעלו בנגב ויבא עד חברון'⁽⁷⁾. ע"כ.

וכן במדרש תנאים⁽⁸⁾: "ד"א "וימת שם
משה"; יש אומרים מחילה היתה
יוצאת מקבורתו שלמשה לקבורתן
של אבות; נאמ' כאן "וימת שם" ולהלן הוא
אומר "שמה קברו את אברהם". עכ"ל.

עדות הגה"צ רבי נתן נטע בריזל שליט"א על המנהג העתיק, כפי שמסר לי

מנהג חדש. והמנהג הזה התחיל מפני
שהיה כבר סכנה ולא יכלו לנסוע לחברון,
ולכן התחילו לנסוע למירון.

ובאמת הגה"צ המקובל ר' אשר זעליג
מרגליות זצ"ל כותב בספרו
'הילולא דרשב"א'⁽⁹⁾ שהמנהג לנסוע
למירון הוא חדש: "יש יסוד גדול למנהג
קדמון שנהגו בצפת ת"ו ביום ז' אדר ליסע
למירון, וגם אחרון אחרון התחילו
לנסוע גם מירושלים רבים תלמידי
חכמים חסידים ושלמים ה' עליהם יחיו".
עכ"ל. ובמקום אחר הוא מרחיב שהוא
הוא אשר זכה לארגן ולייסד את המנהג
החדש של הנסיעה למירון.

אני עוד זוכר, מספר לי הגר"נ בריזל
שהייתי במערת המכפלה עוד בזמן

דברים נפלאים שזכיתי לשמוע מאת
הגר"נ בריזל שליט"א, מפארי
ירושלים של מעלה, ובהם עדות נאמנה על
המנהג שהיה בעבר הלא רחוק. ואלו דבריו:

היה בירושלים עסקן מאוד מוכר, עוד
בתקופה שלפני קום המדינה, קראו
לו ר' דוד פרקוביץ, הוא הגיע לפה
מפולגיה בשנת תר"פ. שנה או שנתיים
אחרי מלחמת ששת הימים אמרתי לו
שראיתי בספר התמונה שמשה רבינו
וציפורה נקברו במערת המכפלה, ואני
מתכוון לנסוע בו' אדר לחברון.

הוא אמר לי שלפני מאה ועשר שנים היה
מנהג ידוע בכל ארץ ישראל שבז'
אדר היו נוסעים למערת המכפלה. ומה
שבזמנינו נהוג לנסוע בו' אדר למירון זה

המנהג
העתיק

✧ הערות ומקורות ✧

(צח) דברים, לד, ה: (צו) דברים, לד, ג: (צז) שם: (צח) צמדצר, יג, כג:
(צט) צמכדורת תש"א דף ע"ב. צמכדורת תשס"ז עמוד נב, ועי' לקמן שהרחצנו מדבריו צעוד
מקומות מספריו:

הבריטים, [כידוע, בתקופה התורכית, ובתקופת המנדט הבריטי, הגויים לא נתנו ליהודים להיכנס למערת המכפלה. ורק על השבע מדרגות הידועות מחוץ למערת המכפלה נתנו לעלות]. הסיפור היה כך: הגיע מאמריקה לארץ ישראל הדוד שלי, קראו לו האדמו"ר הגה"צ ר' משה ליפשיץ זצ"ל מפילדלפיה, ודרך הקונסול האמריקאי אירגנו שוטרים של המנדט שיבואו איתנו יחד לחברון, והיינו יחד במערת המכפלה, על השבע מדרגות הידועות שנתנו אז לעלות.

ע"כ הדברים הנפלאים שזכיתי לשמוע מאת הגר"נ בריזל שליט"א.

וכן כתב הג"ר מרדכי גרוס בספר אגרתא דחדוותא^(ק): "האי יומא אושפיזין דמשה רעיא מהימנא הוא נמי זמן לפקוד את מערת המכפלה, דלדעת ספר התמונה [מתייחס לרבי נחוניא בן הקנה, ורבי ישמעאל כה"ג] שם קבורים משה וצפורה". עכ"ל

הגר"מ גרוס

הג"ר אשר זעליג מרגליות בספרו ביאור השיר בר יוחאי^(קב), לאחר שהביא את הספרי, וספר התמונה הנ"ל, כתב: "משום זה נכון ונשא מאוד ליסע ביום

הגרא"ז מרגליות

ז' אדר למערת המכפלה. וכן אנו נוהגים ליסע ז' אדר לחברון". עכ"ל.

וכן בספרו מאמר תפלת פתח אליהו^(קג) הביא הספרי דמחילה יוצאת וכו', וילקוט ראובני בשם ספר התמונה הנ"ל, והוסיף אח"כ, וז"ל: "הנה מלפנים בז' אדר יום פטירת משה רבינו ע"ה, נסעו מירושלים אנשים רבים לחברון, ומצפת וממבריא והגלילות נסעו למירון ששם חלקת מחוקק צפון^(קד)... ומעת שאוי להם לבנים שגלו מעל שולחן אבותיהם^(קד), ואין אנו יכולים לבוא ולעלות עד חברון, נוסעים אנו למירון יום ז' אדר מכל ערי הארץ, ומביאים שם התזמורת של ל"ג לעומר להדהלקה, ואחרי קידוש הלכנה ששים ושמחים שם בריקודין על החצר בשירות ותושבחות לכבוד הרעיא מהימנא והרשב"י זיע"א, ונעורים שמה כל הלילה עד אור הבוקר, ולומדים ומתפללים שם כל הלילה והיום. ובאמת אשר מרגישים שם במירון בז' אדר הארה גדולה מאוד מקדושת היום לאדונינו, ורחמנא ידבר לן זכותא דרעיא מהימנא והרשב"י...". עכ"ל.

והנה, בלוח שנה 'דבר בעיתו' מאת הרב מרדכי גנוט שליט"א^(קז) כתב:

דבר בעיתו

☞ הערות ומקורות ☞

(ק) חלק כז, תשעז, עמוד 184: (קא) עמוד סג, ד"ה עוד: (קב) ירושלים, תשכ"ד, חלק שני, כוכבי אור הצעש"ט ותלמידיו זל"ה, עמוד לח: (קג) ע"פ דבריס, לג, כא: (קד) ע"פ ברכות, דף ג ע"א: (קה) ז' אדר ב' שנת תש"ס, עמוד תרעב:

[ביומא דהילולא ז' אדר] "יש העולים מירונה להשתטח על ציון רשב"י, שע"פ הקבלה היה ניצוץ משה רבנו ע"ה. ההצ"ר ישעיה אשר זליג מרגליות זצ"ל מיודעי ח"ן, הדרים חברונה למערת המכפלה". עכ"ל. מצד אחד זה מחזק את ענין הנסיעה לחברון. אולם לכאורה זה סותר את הדברים שהריא"ז מרגליות עצמו כתב, שהוא ייסד את מנהג הנסיעה למירון בו' אדר.

וע"כ עלה למירון. ועתה, משנת תשכ"ז הרחיב ה' לנו, ואפשר שוב לעלות לפקוד ציוני אבותינו הקדושים. [הריא"ז מרגליות נולד בשנת תרנ"ד, ונפטר בשנת תשכ"ט].

רבי אביש
צינורוט

שאלתי את הגה"צ המקובל רבי אביש צינורוט שליט"א, בענין נסיעה ביומא דהילולא ז' אדר, ואמר לי שעדיף לנסוע לחברון מאשר למירון.

דברי
פנחס

גם בספר דברי פנחס^(ק), לאחר שהאריך בענין, הוסיף: "היה מנהג קדום בארץ ישראל לילך ביום ז' אדר להתפלל במערת המכפלה, וכן נהגו גדולי ירושלים שנים רבות, עד שברכות הימים נעשה סכנה מחמת הדרכים וכו', והחלו לנסוע באותו יום למירון". עכ"ל.

אולם נראה שהסבר הוא פשוט, ההבדל בין הגירסאות נעוץ בהבדל השנים, משנת תש"ח עד תשכ"ז שערי חברון היו שוממים, ולא היה אפשרות לעלות ולבוא למערת המכפלה,

קושיות שהשתרגו מענין זה

כוונת הזוהר "דלא קבלה מערתא ב"נ אחרא"

נראה לתרין קושיית החיד"א^(ק) דלעיל, שהקשה מהזוהר שכתוב בו "ועד יומי עלמא, לא קבילת מערתא פר נש וז"ל: "...אם יבוא יהודי שם ויתן שכר

הקושיה
מן הזוהר

אחרא, ולא תקבל". בהקדם מה שכתב הנוסע הנודע רבי בנימין מטודילא^(ק), וז"ל: "...אם יבוא יהודי שם ויתן שכר

הערות ומקורות

(קו) הג"ר פנחס אצרכס מייטערס, אד"ק האג, ירושלים, תשע"ה, חלק 3, עמוד רלא, סימן מז, אות א, וזות ז ואילן: (קז) ובספר מזמרת הארץ (מאת הג"ר פרגי נעים, ליוורנו, שנת שמוז לדיוקוס 387, דף עו ע"3, פרשת חיי שרה, ד"ב ואחרי קו) לאחר שכביא את דברי החיד"א הכ"ל, כתב ח"ל: "לענד דמלשון הזוכר הכ' דקאמר דלא קבלת מערתא ז"נ אחרא ולא תקבל, לא קבלת - היינו צעת פעירתס, ולא תקבל - אפילו לאחר פעירתס". ובפירוש זר זכב לזוה"ק כתב דהזוכר לא פליג על ספר התמונה: (קח) משנת ד' תקק"ה, בספרו מסעות צימין, אולר מסעות, עמ' 28:

לשוער של המערה יפתח לו פתח ברול שהוא עשוי מימי אבותינו ע"ה וירד אדם למטה במדרגות ונר דלוק בידו וירד למטה במערה אחת ואין שם כלום, וכן השנייה, עד שיבוא אל השלישית והנה שם ששה קברים, קבר אברהם ויצחק ויעקב ושרה ורבקה ולא זה כנגד זה ועל קבריהם חתומים אותיות חקוקות באבנים. על קבר אברהם חקוק 'זה קבר אברהם' וכו'. ובמערה מדליקין שם עששית אחת בכל יום ויום ובכל לילה ולילה על הקברים. ושם הביות הרבה מלאות עצמות מישראל, שהיו מביאים שם את מתיהם, כל אחד ואחד עצמות אבותיו, והניחום שם עד היום הזה". עכ"ל.

להסביר את כוונת הזוה"ק הנ"ל שאינו כפשוטו, כיון שמצאו שם עצמות.

ואעתיק כאן בס"ד דברי הזוה"ק (ק"י) שהביא החיד"א בסו"ד, וז"ל בתרגום (ק"י): **בא ראה, קשהיה יעקב נכנס למערה, נמצאו במערה כל הריחות של גן עדן, והמערה העלתה אור, ונר אחד דולק, וכשנכנסו האבות ליעקב למצרים להמצא עמו, עלה אור הנר. פיון שנכנס יעקב למערה, חזר הנר למקומו, ואז השתלמה המערה מכל מה שצריך. ועד ימי העולם לא קבלה המערה איש אחר, ולא תקבל".** עכ"ל.

ונראה לבאר, דהנה מבואר בזוה"ק שליעקב אבינו ע"ה היה כביכול "קבלת פנים" במערה, שנהיה ריח גן עדן, ואור, וכו'. ואפשר לומר שכוונת הזוה"ק ש"לא קבילת מערתא פר נש אחרא" הוא שה"קבלת פנים" הזאת היה רק ליעקב אבינו ע"ה, ולא יהי' למישהו אחר.

וכן מצאו בימינו (ק"ט) במערת המכפלה הפנימית שתי מערות והם "מלאות כיום כמעט עד מלוא גבהן בעפר, המכסה את הקברים הקדומים. על גבי מילוי העפר נתגלו שברי עצמות וחלקי כלי חרס שונים, שתוארכו לתקופת מלכי יהודה". עכ"ל.

ואולי על דרך זו כתב החיד"א זצ"ל בסוף דבריו "ואפשר לדחוק קצת".

ולפי"ז גם לולא ענין זה שמושה רבינו קבור במערת המכפלה, צריך

☪ **הערות ומקורות** ☪

(קט) קונטרס "מערת המכפלה שורשי העם היחודי", מלח ה"ה ר' נועם ארנון, שהוא צעלמו נכנס לתוך המערה הפנימית, עמ' 9: (קי) זראשית, דף קן ע"ג: (קיא) והנה מקור הדברים: "פח תזי, פד בוכ טאל יעקב צמערתא, כל ריחין דגנתא דעדן אשתפח צמערתא, ומערתא סלקא בורא, ושרגא חד דליק. וכד עלוי הצבין לגצי דיעקב למלכים, לאשתפחא עמיה, אספלק בורא דשרגא. פיון דעאל יעקב צמערתא, הדרא שרגא לאתריה, קדין אשתליס מערתא מפל מה דאצטריך. ועד יומי עלמא, לא קבילת מערתא צר נש אחרא, ולא תקבל". עכ"ל. ק:

שוב מצאתי שבתרגום התנא רבי יונתן בן עוזיאל^(ק"ב) משמע שראשו של עשיו קבור עם יצחק אבינו ע"ה, ראה הערה^(ק"א). וא"כ, נראה להוכיח בזה שאין כוונת הזוהר כפי שהבין החיד"א שלא נקברו שם עוד אחרים.

"דוכתא דמשה ואהרן לא זכו לה"

עליו, כי אם אוחזו בידיו בחבל המתוח למעלה הימנו קשור שני ראשיו בשתי יתידות אחת מכאן ואחת מכאן בשני עברי הנהר: **עמא פזיזא**. עם בהול: דקדמיתו פומייכו לאודנייכו. מתחלתכם הייתם בהולים שהקדמתם נעשה לנשמע, ועודכם בבהלתכם כבתחלה, למהר לעשות דבר בלא עתו: עב"ל.

ולכאן' יש ראייה מהכא שלא קבור בארץ ישראל.

עוד יש להקשות דבגמ' בכתובות^(ק"ד) איתא: "רבי זירא כי הוה סליק לארץ ישראל, לא אשכח מברא למעבר, נקט במצרא וקעבר. אמר ליה ההוא צדוקי עמא פזיזא דקדמיתו פומייכו לאודנייכו, אכתי בפזיזותייכו קיימיתו. אמר ליה, דוכתא דמשה ואהרן לא זכו לה, אנא מי יימר דוכינא לה".

ופירש רש"י^(ק"ט) וז"ל: נקט במצרא. יש מקום שאין גשר ומשליכין עץ על רוחב הנהר משפה לשפה ואינו רחב לילך

✧ הערות ומקורות ✧

(ק"ב) זרחשית, ויחי, ג, יג: (קיג) ח"ל תרגום רבי יונתן בן עוזיאל: "וּנְטְלוּ יְתִיבָה צְנוּי לְחַרְעָה דְכְנָעַן וְשִׁמְעֵי פְתָגְמָה לְעֵשׂוֹ רְשִׁיעָה וְנָטְלָה מִן טוּרָה דְגַבְלָה צְלָגִיזִין סְגִיחִין וְחָתָה לְחַצְרוֹן וְלָהּ בֵּוּה שְׂצִיק לְיוֹסֵף לְמִינְקָצוֹר יַת חֲצוּי צְמִיעָת פְּפִילָתָה מִן יַד אֶזְל נְפִתְלֵי וְרִבֵּעַ וְנָחַת לְמַזְרִיס וְחָתָה צְבֵהוּסָה יוֹמָה וְחִיָּתִי אֲוִינִיתָה דְקָתַצַּע עֵשׂוֹ לְעִיעָבַצ חֲחוּי עַל פְּלָגוֹת מְעָרַת פְּפִילָתָה וּמִן יַד רְמִז לְחֹשִׁיס צַר דִּן וְנָטְלָה סִיפָה וְקָטַע רִישֵׁיהָ דְעֵשׂוֹ רְשִׁיעָה וְכֹהֵה רִישֵׁיהָ דְעֵשׂוֹ מְתַגְלָגַל עַד דְּעַל לְגוֹ מְעָרָתָה וְחָתַנְח צְנוּי טִיעִפִּיה דִּינְחָק חֲצוּי וְגוֹפִיַה קְצָרוֹ צְנוּי דְעֵשׂוֹ צְחַקְל פְּפִילָתָה וְצָתַר בֵּן קְצָרוֹ יְתִיבָה צְנוּי לְעִיעָבַצ צְמִיעָתָה חַקְל פְּפִילָתָה דִּצְנָן חֲצָרְקָס יַת חַקְלָה לְחַחְסָנַת קְבוּרָתָה מִן עֲפְרוֹן חַתָּהָה עַל חֲנִפֵי מְמַרָה".

ובתרגום (כח' יונתן, סג) "וישאו אותו צניו לארץ של כנען ונשמע הדבר לעשו הרשע ויסע מהר של גבלה בחילות גדולים ויצא לחצרון ולא היה עוזב ליוסף לקבור את חציו צמעת המכפלה מיד הלך נפתלי וירד למזרים ויצא צהבוא [צחותו] היום ויציא שער (מכר) שכתב עשו ליעקב אחיו על חלקו צמעת המכפלה ומיד רמז לחושים בן דן ויקח חרצ ויקעע ראשו של עשו הרשע והיה ראשו של עשו מתגלגל עד שצא לתוך המערה ויגח בחיקו של יצחק חציו וגופו קצרו צניו של עשו צדה המכפלה ואחרי כן קצרו אותו צניו ליעקב צמעת שדה המכפלה אשר קנה אברהם את השדה לחחות קצר מעפרון החתי על פני ממרא". ע"כ: (קיד) דף קיב ע"א: (קטז) שס:

קרית

קושיות נוספות

ארבע

קכה

ואולי עדיין אינו מוכרח שנחלקו על ענין זה, כי אולי אפשר לומר שהכוונה שלא זכה בעודו בחיים. ואפי' שבסוף כן

נכנס, מ"מ הרי אמרינן בנמי' (קכ"ב) "אינו דומה קולטתו מחיים לקולטתו לאחר מיתה".

קושיות נוספות

קושיות נוספות

עי' בספר מגדים חדשים להרה"ג רד"י וי"ם שלימ"א (ק"ה) דמייתי משו"ת ים הגדול שהבאנו לעיל, והאריך לאקשווי אהא מכמה מקומות, עי' סוטה (ק"ט), ופסחים (ק"ט), ומכילתא דרבי שמעון בר יוחאי (ק"ג) הו"ד ברמב"ן (קכ"א), עי"ש.

למעלה, נאמר כאן (קכ"ב) שם, ונאמר להלן (קכ"ד) ויהי שם עם ה". עכ"ל.

ויש להאריך בזה עוד קושיות וראיות שונות, ובס"ד נרחיב בזה במהדורא הבאה בל"ג.

ועוד מצינו בספרי (קכ"ג) "יש אומרים לא מת משה, אלא עומד ומשרת

ברם כבר כתבנו דמי יעמוד בסוד קדושים ובבחינות נשגבות אלו, ודי בזה.

הוספות ♦ מכתב מאת ת"ח אחד שליט"א

ענין קבורת משה רבנו במערת המכפלה אינו ענין פיסו, אלא ענין רוחני. **יש** קושיה על מאמרים אלו מן הפסוק (קכ"ה): "ויקבר אתו בני בארץ מאב

הערות ומקורות

(קטז) שם, דף קיא ע"ח: (ק"ז) צרעית, עמוד שג, יש"כ להגר"מ הלויח שליט"א שהפנה אותי למקור זה: (ק"ח) דף יג ע"א, הוצא לעיל: (ק"ט) דף קיט ע"ב. ח"ל: "דרש רב עזירא, זימנין אמר ליה משמיה דרב, זימנין אמר ליה משמיה דרב (אשי): מאי דכתיב (צדקת, כ"ה, ח) 'ויגדל הילד ויגמל' - עתיד הקדוש ברוך הוא לעשות סעודה לצדיקים ציוס שיגמל חסדו לזרעו של יצחק. לאחר שאוכלין ושותין... אומר לו למשה: עול וצרך, אומר להם: איני מצרך, שלא זכיתי ליכנס לארץ ישראל לא בחיי ולא צמותי". ע"כ: (קכ) פרשת בשלח, יג יט. ח"ל מתוך דברי יוסף הצדיק: "כשאתם מעלין אותי, קצרו אותי בכל מקום שתרנו, מקובל אני שאין נכנס לקבר צבות חלל שלשה צבות ושלש חמהות, שנא' (צדקת, מט, ל"א) 'שמה קצרו את הצרעה' וגו'". ע"כ: (קכ"א) פ' ויחי, מט לא: (קכ"ב) דברים, פרשת אחת הצרעה, פיסקא שז: (קכ"ג) דברים, לד, ה: (קכ"ד) שמות, לד, כח: (קכ"ה) דברים, לד, ו:

מול בית פֶּעוֹר וְלֹא יָדַע אִישׁ אֶת קַבְרָתוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה".

וְכֵן מִן מֵאֵמֶר הוֹ"ל^(קכ) וו"ל: ד"א א"ר לוי אָמַר לַפְּנֵי רַב־ש"ע עֲצֻמוֹתָיו שֶׁל יוֹסֵף נִכְנְסוּ לָאָרֶץ, וְאֵינִי נִכְנֵס לָאָרֶץ? אָמַר לוֹ הַקַּב"ה: מִי שֶׁהוֹדָה בְּאַרְצוֹ - נִקְבַּר בְּאַרְצוֹ, וְמִי שֶׁלֹּא הוֹדָה בְּאַרְצוֹ - אֵינִי נִקְבַּר בְּאַרְצוֹ. יוֹסֵף הוֹדָה בְּאַרְצוֹ, מִנֵּי־גִבְרֻתוֹ אֹמְרָת^(קכ) "רְאוּ הֵבִיא לָנוּ אִישׁ עִבְרִי" וְגו' וְלֹא כִפֵּר, אֲלֵא^(קכ) גִּבְרַתִּי מֵאַרְץ הָעִבְרִים - נִקְבַּר בְּאַרְצוֹ, מִנֵּי־שִׂנְאִי^(קכ) "וְאֵת עֲצֻמוֹת יוֹסֵף אֲשֶׁר הֶעֱלָו מֵאַרְץ מִצְרַיִם קָבְרוּ בְּשֶׁכֶם". אֵת שֶׁלֹּא הוֹדִית בְּאַרְצְךָ אֵינִי אֶתְּךָ בְּאַרְצְךָ, כִּי־עַד, בְּנוֹת יִתְרוֹ אֹמְרוֹת^(קכ) "אִישׁ מִצְרַיִם הֵצִילָנוּ מִיַּד הָרֹעִים", וְהוּא שׁוֹמֵעַ וְשׁוֹתֵק, לִפְיֶכֶךָ לֹא נִקְבַּר בְּאַרְצוֹ. עכ"ל.

וּבִפְשׁוּטוֹת כָּל הַמְדַרְשִׁים הָאֵלּוּ שֶׁל סֵפֶר הַתְּמוּנָה הֵם לֹא כִפְשׁוּמוֹ בְּאוֹפֵן פִּיִּסִי, אֲלֵא יֵשׁ לָהֶם שִׁיבוּת עִם

נִשְׁמַת מִשֶּׁה רַבִּינוּ שְׁמֻקוֹשֶׁר עִם הָאֲבוֹת. אוֹ שִׁישׁ בִּזְהָרָה בְּחִינַת גּוֹף, כְּמוֹ שְׁמוֹפִיעַ כְּמֵה פְּעֻמִּים גַּם בְּחִזוֹ"ל עַל הוֹפְעַת נִפְתָּרִים בְּעוֹלָם הַזֶּה בְּצוֹרֵת גּוֹף. כְּמוֹ בְּמַעֲשֵׂה שֶׁל בֵּיתוֹ שֶׁל חֲנִינְיָא הוֹפֵר שִׁיחִין וּמַעֲרוֹת, עִי' מִסְכַּת בְּבֵא קֵמָא^(קכ), וו"ל: "מַעֲשֵׂה בְּבֵיתוֹ שֶׁל נְחֻנְיָא הוֹפֵר שִׁיחִין שֶׁנִּפְלְאָה לְכוּר גְּדוֹל, בְּאוֹ וְהוֹדִיעוּ אֶת רַבִּי חֲנִינְיָא בֶּן דּוּסַא. שְׁעָה רֵאשׁוֹנָה - אָמַר לָהֶם שְׁלוֹם, שְׁנִיָּה - אָמַר לָהֶם שְׁלוֹם, שְׁלִישִׁית - אָמַר לָהֶם עֲלֵתָהּ. אָמְרוּ לָהּ: מִי הֶעֱלָךְ? אָמְרָה לָהֶם: זָכַר שֶׁל רַחֲלִים נִזְדַּמְּן לִי, וְזָקֵן אֶחָד מִנְהִיגוֹ". ע"כ. וּפִירֵשׁ רִש"י: זָכַר שֶׁל רַחֲלִים - אֵילוֹ שֶׁל יִצְחָק: וְזָקֵן מִנְהִיגוֹ - אֲבָרָהֶם". ע"כ.

אוֹלָם כִּכְלֵל זֹאת יֵשׁ בִּזְהָרָה עֲנִיָּן גַּם לִלְכַת לְמַעַרַת הַמְּכַפְלָה, כִּי מִבְּחִינַת נִשְׁמַת מִשֶּׁה רַבִּינוּ יֵשׁ לִזְהָרָה שִׁיבוּת, וְזֶה יִסוּד הַמְּנַהֵג לִלְכַת בּו' אֶדְרָ לְמַעַרַת הַמְּכַפְלָה. עכ"ל הַמְּכַתֵּב.

הַשְּׁעָרָה מַחֲדוּשֶׁת בְּעֲנִיָּן מִצְבַּת "יוֹסֵף"

"אֲפֹשֶׁר לְהַצִּיעַ עוֹד רִמּוֹז עַל נֹכְחוֹת מִשֶּׁה רַבִּינוּ בְּמַעַרַת הַמְּכַפְלָה: בְּכִנְסִיָּה לִיהוּדִים בּוֹמֵן הַזֶּה יֵשׁ מִצְבַּת "יוֹסֵף". מִצְבֵּה זֶה הִיא תּוֹסַפַת מוֹסְלָמִית,

לְאַחַר שֶׁמֵּאֵמֶר זֶה פּוֹרְסֵם בְּעֵבֶר, הֵבִיא הַרֵב מְרַדְכֵי צִיּוֹן אֶת עֵיקְרוֹ בְּקוֹבֵץ עִיטוּרֵי יְרוּשָׁלַיִם^(קכ), וְהוֹסִיף בְּעֲנִיָּן הַשְּׁעָרָה מַחֲדוּשֶׁת וּמַעֲנִינַת בְּנוֹשֵׂא. וו"ל:

הַעֲרוֹת וּמְקוֹרוֹת

(קכו) דְּצִרִים רַבֵּי, פֶּרֶשֶׁת וְחֵתְמוֹן, פֶּרֶשֶׁת 3: (קכז) צִרְאֵשִׁית, לֵט, יד: (קכח) צִרְאֵשִׁית, מ, עו: (קכט) יְהוֹשֻׁעַ, כד, ל3: (קל) שְׁמוּת, 3, יט: (קלא) דף נ ע"א: (קלב) שְׁע"י שִׁיבַת טַעֲמַת יְרוּשָׁלַיִם, תְּשַׁרֵי תַשַׁע"ג גְּלִיּוֹן 73. מַעֲמוּד 71 וְחֵילֵךְ, הַלְיָטוּעַ צַעֲמוּד 21:

ואיננה מצבת יוסף, לפי שקבר יוסף הצדיק נמצא כידוע בשכם. יש מסבירים שייתכן שגשומר כאן הד לאגדה שראשו של עשו נקבר במערה. כשהייתי במערת המכפלה שאלתי מוריך חברוני על זה, והוא השיב שפשוט שראשו של עשו נקבר עם יעקב אבינו כמו שכתוב בגמרא שראשו נפל אכרעא דיעקב. אם כן למי הציון זה? לא ליוסף הצדיק שנקבר

בשכם, ולא לעשו - שהרי למה שיהיה ציון לרשע^(קל"ב), ואם אכן ראשו נקבר שם, אז הוא עם יעקב. אלא יתכן שהציון הוא למשה רבינו. עכ"ל.

ולמרות שלענ"ד לא שייך להצביע על מקום מצבה פלונית ללא מסורת מדור דור [או ראיות ברורות כדרכה של תורה]. בכ"ז לחיבת הנושא לא מנעתי עצמי מלהציג את דבריו כאן.

הערת הג"ר משה חליוה

לכאורה יש להעיר בזה מהא דמייתי בספר הדר יעקב להגרי"ח סופר שליט"א^(קל"ג) בהא דנקבר משה רבנו ע"ה בנחלת גד, עי"ש באורך, ובתו"ד כתב ממדרש מכ"י^(קל"ד), והו"ד בילקוט שמעוני^(קל"ה), דמשה רבנו ע"ה נקבר בחוץ לארץ בכדי שמתו חו"ל יחיו בזכותו. ועי' ברבנו בחיי^(קל"ו). וכפה"נ צ"ל דמדרשין חלוקין. או דאיכא בזה בחינות, ואין לנו יד בנסתרות.

מסופר בענין פטירתו של אדמו"ר ז"ל בספר פרי עץ הגן בתולדות הגאון הקדוש המקובל האלקי כמוהר"ר אברהם עדס ז"ל, וז"ל: בליל י"ג אלול תרס"ט אחר חצות היה הגאון הנו' עוסק בתורה כדרכו בקודש, ופתאום נתנמנם באשמורת, וירא והנה הרב ר' אברהם לאניאדו ז"ל לבוש לבנים, וישאלהו עט"ר להיכן הולך, ויענהו דע לך כי נפטר הרה"ק ר' יוסף חיים זלה"ה בעי"ת בבל יע"א, ואני הולך להביאו לירושלים, ונתעורר. שוב נתנמנם שנית, וירא והנה הובאה מטתו של הגאון רי"ח טו"ב הנו' וקהל גדול עומדים והרכבים פלוני ופלוני וכו' דורשים ומספידים עליו, ויתעורר. ואז עדיין לא

אמנם לא אמנע מלהביא בזה עובדא נפלאה הנדפסת בספר תהלות יוסף, לתולדותיו דהגה"ק מהרי"ח ז"ל בעמח"ס בן איש חי, להגה"צ רבי יעקב משה הלל שליט"א^(קל"ז), וז"ל: "ראיתי

מעשה נורא אודות הבן איש חי

הערות ומקורות

(קל"ג) וראה להלן ששם תרגום יונתן בן עוזיאל (בראשית, ויחי, ג יג) שראשו של עשו קבור עם יצחק אבינו: (קל"ד) חלק א, סימן נ"ב: (קל"ה) דברים רבה, פר' ואתחנן: (קל"ו) רמז תתכ"א: (קל"ז) דברים, לג, כ: (קל"ח) עמוד פח:

עלות השחר י"ג אלול תרס"ט. בשמוע הגאון הר' אברהם עדס ז"ל דברי המלגר"ם, אז סיפר להם מה שראה בחזיון לילה שכבר הובילו מיטתו לירושלים. וגם סידר להם לעשות הספר, ופלוני הרב יספיד בראשונה ואחריו הרב פלוני וכעד"ז, הכל כפי הסדר שהראו לו בחזיון לילה. ויעשו כן. והוא פלא, זיע"א. עכ"ל שם, עי"ש. [ודומני שבהר הזיתים יש ציון להגה"ק מהרי"ח ז"ל עם הסיפור הלז].

היה שום ידיעה מזה בירושלים. ואולם ביודעו כי מגלים לו בחזיון לילה נכונה, פנה בבוקר לחכמי הבבליים אשר בירושלים וישאלם אם יש להם איזה הודעה ממצב בריאותו של הגאון רי"ח טו"ב מבבל. ענו ואמרו, יש ידיעה שהוא חולה ימים אחדים, לא יותר. הרב שתק ולא סיפר להם מענין חלומו כלום. ולאחר כמה שעות בא מלגר"ם מבבל לירושלים ובו מודיעים כי הגאון הרי"ח נלב"ע בעת

אֲהַבְתָּ עוֹלָם תְּבִיאָ לָהֶם וּבְרִית אֲבוֹת לְפָנֶיךָ תִּזְכֹּר

נספח

מקומות קדושים

מהדורה ראשונה

לוקט ונערך מפרסומי היישוב היהודי
בעיה"ק חברון, והה"ד נועם ארגון

מכון דעת תורה

שע"י אגודת קדושת ציון

בשנת ה' רצ"ז (1537 למני) נכתב בספר "ייחוס האבות והנביאים": "למעלה בהר בנין נאה, שם קבר ישי אבי דוד המלך ע"ה. וסמוך לו בית החיים מישראל". בספר זה מובא גם ציור של המקום, בו מתוארת הקשת בכניסה לבנין המרכזי.

מסורת נוספת, מאוחרת יותר, קושרת למקום גם את קברה של רות; ר' חיים הורוויץ ביקר במקום בשנת תקצ"ה וכתב: "וראיתי פה המערה צרה כמו פי בור. ואומרים שם רות, אם הממלכה נקברה שם, אך לא נמצא כתוב בשום ספר" ("חיבת ירושלים", תר"ד, עמ' ל"ח).

מיקומו של קבר ישי וזהה ואומת ע"י האר"י הק'. וכך מובא בספר "אבן השהם" שו"ע האר"י ז"ל (כרך ח' פרק ד' - עמק חברון סעיף י"ח): "אר"י ז"ל קיים בעיה"ק חברון ת"ו חרך (חלון) מערת המכפלה שהיא בתוך העיר ממש ומתפללים שם אחינו התלמידי חכמים הדורים שם ("אלה מסעי" עמ' ט"ז). אר"י ז"ל קיים בק"ק חברון קברות ישי אבי דוד, ואבנר בן נר, וגד החוזה". קבר ישי מופיע גם בספר "ייחוס הצדיקים" שנדפס בימי האר"י הק' בשנת ה' שכ"א.

יהודית מונטיפיורי, אשתו של השר מונטיפיורי, כתבה על ביקור ותפילה במקום: "רכבנו אל הגבעה לראות את קבר ישי אבי דוד, ושם התפללנו תפילת הערב" (ספר חברון, מכ' 2, 1978, עמ' 316-314).

יש לציין, שבניגוד לביקור במערת המכפלה שעורר התנגדות, הערבים לא התייחסו כלל לתפילת יהודים בקבר ישי.

סמוך למבנה המרכזי נמצא מבנה קדום נוסף, שזהותו אינה ברורה. בקירו הפנימי הצפוני חקוקה גומחה. עקב כיוונו המדויק הפונה לצפון הועלתה השערה כי זהו בית כנסת, ויתכן כי זהו בית בד.

שטח התל כולו, כולל "קבר ישי", נקנה ע"י הקהילה היהודית בתחילת המאה הי"ט.

הציון בימינו

בדורות האחרונים נמצא במקום בית כנסת פעיל, הפתוח בכל ימות השנה, לשפוך בשיח תפילה. בחג השבועות בשעות אחה"צ נוהגים רבים לעלות ולקרוא את מגילת רות בקבר ישי ורות. ליד האתר הוקמה שכונה יהודית - "אדמות ישי".

מקור: היישוב היסודי בחברון

אמרו חז"ל, ישי אבי דוד המלך היה בין צדיקי העולם: הוא נמנה בין הארבעה שמתו "בעטיו של נחש" - בלא חטא (פסח י"ב ב').

קברו ממוקם בראש "תל חברון" (תל רומידיה). תל זה הוא מקומה של העיר חברון המקראית, עיר האבות, ובירתו הראשונה של דוד המלך. בפסגת התל, מעל המקום בו נמצא קבר ישי אבי דוד, נבנה מבצר ע"י הצלבנים (המאה ה-12 למני). המקום כונה ע"י הערבים "דיר אל ארבעין" ("דיר" בערבית מציין אתר נוצרי). החוקר הצרפתי ונסאן העלה השערה שהשם שימר את שמה הקדום של חברון "קרית ארבע". המבנה קיים עד ימינו בראש התל, נשקף אל "עמק חברון", וממנו תצפית מרהיבת עין. בהמשך התל, בצד מערב, נמצא בית העלמין היהודי העתיק.

המקום מתואר ע"י נוסעים ועולי רגל רבים. הראשון שתיאר את הביקור במקום היה תלמיד הרמב"ן, שביקר במקום בשנת ה' ג' - סוף המאה ה-13 למני. הוא כתב: "בחברון שם מערת המכפלה קברי אבות. וחברון החדשה הנה היא סמוך למערה. וחברון הקדומה היתה למעלה בהר, שם בית הקברות לישראל. ושם מצד אחד מערה, שם קברו של ישי, ויש אומרים שהוא קברו של יואב" (ח' יערי, מסעות ח"י, עמ' 88).

הנוסע ר' משולם מוולטרא (ה' רמ"א - 1481 למני) כתב: "רחוק מחברון שם בית אחד חרוב, ומערה שם קברו של ישי אבי דוד. ואומרים כי המערה היא הולכת עד מערת המכפלה".

מפרש המשנה הידוע, ר' עובדיה מברטנורא (ה' רמ"ח - 1488 למני) עלה להתפלל בקבר ישי, וכך כתב: "בהר אחד, מנגד למערת המכפלה, שם על ראש ההר, מערה גדולה ויפה ובנין נאה בראשה. ואומרים כי שם קבר ישי אבי דוד, גם שם הלכנו להשתטח ולהתפלל ביום ההוא" (חברות ח"י, עמ' 126).

אף ר' משה באסולה (מאטליה, מרבתי של המקובל ר' משה קורדובירו - הרמ"ק), ביקר בחברון (בשנת ה' רפ"ב - 1522 למני) תאר את המקום, וגם הוא ציין את המסורת כי מערה מובילה ממנו אל מערת המכפלה: "מנגד חברון בראש ההר קבורת ישי אבי דוד עם בנין נאה, ויש חלון קטן שהולך למטה במערה. ואומרים שפעם אחד השליכו בו חתול ויצא מן חור שבמערת המכפלה, ויש ביניהם כחצי מיל" (מסעות ח"י, עמ' 147).

קברי צדיקים בעיה"ק חברון • עתניאל בן קנז

קלא

על ביקור במקום מספר ר' מנחם מגדל מקאמיניץ בשנת תקצ"ד: "חוף לעיר הלכתי על קבר עתניאל בן קנז, ואצלו מונחים תשעה תלמידים, מונחים במערה אחת העומד בכרם והם מונחים בכותל הבית, ונתתי עשרים פארס לבעל הכרם".

הנוסע בנימין השני (תר"ז- 1847 למני) מוסיף פרט חשוב ומעניין - כי יהודים קנו את המקום (!): "מחוץ לעיר נגבה נמצא קבר ישי אבי המלך דוד, וקבר השופט עתניאל בן קנז - בתוך כרם אחד, אשר קנוהו היהודים זה לא כבר (מסעות ח"י, עמ' 586). על קנין זה מסופר גם באגרת פקוא"מ (הפקידים והאמרכלים מאמשרדם) לממוני כולל חב"ד בחברון (מתאריך ח' ניסן תר"ח, 1848 למני): "נהנינו להתבשר... להשיב מערת עתניאל בן קנז ותלמידיו נ"ע למקנה, הוציאה מתחת ידי זרים שמשלו בו, ויהי ד' אתם להוציא מחשבתם מהכח אל הפועל לתקנו להדרו ולפארו וד' ישלם פעלם". (תולדות חב"ד נבא"ק, עמוד ט').

ל"ג בעומר בקבר עתניאל בן קנז

על מנהג מעניין שרווח בקהילה היהודית העתיקה בחברון מסופר ב"ספר חברון": "בליל ל"ג בעומר היו עושין הדלקה על גג בית הכנסת. היו שמים קערת נחושת גדולה, ולתוכה יוצקים שמן זית ושמים בגדים להדלקה. הלהבה היתה גדולה ונראית למרחק, ומסביבה היו רוקדים ושרים עד שעה מאוחרת בלילה...". "בל"ג בעומר אחרי הצהריים היו יוצאים לטייל בשדות והולכים אל קברו של עתניאל בן-קנז, שלפי המסורת הוא נתון בחברון בצלע ההר מחוץ לעיר, בדרך הפונה לבאר-שבע. לאחר שהיו נכנסים לפנים המערה ומסיירים את הכוכים המרובים היו יוצאים וחונים כל היום בשדות שמסביב למערה, מיטיבים את הלב באכילה ושתייה, בשריה, בומרה ובריקודים עד שקיעת החמה". (ספר חברון, עמ' 355).

הציון בימינו

במקום זה מתאפשרת כניסת יהודים באופן קבוע - בחגים (פסח וסוכות), וכן בתשעה באב אזה"צ. בכל כניסה משתתפים מאות יהודים, הן תושבי המקום והן אורחים רבים המבקשים לפקוד את המקום המקודש. מקור: גועס ארנון

עתניאל בן קנז היה אחיו (מאם) של כלב בן-יפונה, נשיא שבט יהודה. במהלך כיבוש הארץ כבש עתניאל את דביר (קרית ספר) וקיבל את עכסה בת כלב לאשה. עתניאל היה השופט הראשון שקם לישראל; לאחר שהיתה עליו רוח ה', הוא נלחם בכושן רשעתיים מלך ארם, גבר עליו, והביא להצלת ישראל ולהשקטת הארץ לארבעים שנה (יהושע ט"ו סופטים ח', י"ד-ט"ו, ושם ג', ז'-ז').

חז"ל מפליגים מאוד במעלותיו, ומספרים כי לאחר פטירת משה היה זה עתניאל שבכח לימודו הצליח להחזיר את ההלכות הרבות שנשתכחו: "אלף ושבע מאוד קלין וחמורין וגזירות שוות ודקדוקי סופרים נשתכחו בימי אבלו של משה. אמר ר' אבהו: אף על פי כן, החזירין עתניאל בן קנז מתוך פלפולו" (תמורה, דף טז, ע"א).

אף את השם "עתניאל"

מפרשים חז"ל כסגולה מיוחדת: "תנא: הוא עתניאל הוא יעבץ. ומה שמו: יהודה אחי שמעון, ומהו "עתניאל"? שענאו א'. יעבץ - שיעץ וריבץ תורה בישראל, ומנין שענאו א'? דכתיב (דברי הימים א, ז, י): "ויקרא ל'אהי ישראל לאמור "אם בוך תברכני והרביית את גבולי והיתה ידך עמדי לבתי עצבי - ויבא אלהים את אשר שאל"; "אם בוך תברכני" - בתורה, "והרביית את גבולי" - בתלמידים, "והיתה ידך עמדי" - שלא ישתכח תלמודי בלבי, מד - "ויבא אלהים את אשר שאל" (ס).

קבר עתניאל בן קנז נזכר בכתבי נוסעים יהודים בדורות קדומים. המקום נמצא כ-200 מ' ממערב ל"בית הדסה", במדרונה של גבעה סלעית, אשר בחלקה העליון נמצא בית-העלמין היהודי העתיק. בסמוך נמצאות מערות קבורה יהודיות מימי בית ראשון ובית שני. מערת עתניאל בן קנז כוללת חצר מבוא, מערה מרכזית וכוכי קבורה, והיא אופיינית בצורתה למערות קבורה יהודיות קדומות.

תאור של מערת קבורה מעין זו מופיע במשנה (בבא בתרא, פרק ז, משנה ח) "המוכר מקום לחברו לעשות לו קבר, וכן המקבל מחברו לעשות לו קבר - עושה תוכה של מערת ארבע אמות על שש, ופותח לתוכה שמונה כוכין: שלשה מכאן ושלשה מכאן ושניים כנגדן. והכוכין ארכן ארבע אמות, ורומן - שבעה טפחים, ורחבן - ששה... ועושה חצר על פי המערה, שש על שש כמלא המיטה וקובריה... ר' שמעון בן גמליאל אומר: הכל לפי הסלע". ע"כ.

קבר אבנר בן נר מוזכר בכתבי עולי רגל רבים. רבי משה באסולה שביקר במקום בשנת 1522 למנ' מספר כי במקום נבנה על ידי המוסלמים מסגד. בעל ספר "יחוס צדיקים" שביקר באתר בשנת 1561 למנ' מספר כי "בראש השוק של חברון, כנגד כותל הפסגה, קבורת אבנר בן נר, ככנסייה של גוים, בתוך מערה".

הציון בימינו

למרות היותו של קבר אבנר בן נר סמוך למערת המכפלה, כיום הגישה אליו אסורה על יהודים כל ימות השנה, ומותרת רק ב־10 ימים בשנה, שהם: ראש השנה, יום אחד בעשרת ימי תשובה, יום הכפורים, יומיים בחול המועד סוכות, שבת "חיי שרה", יומיים בחול המועד פסח, ובערב ראש חודש אלול (כילולת האזניות).

קבר אבנר בן נר ממוקם בלב העיר חברון, סמוך למערת המכפלה. מבנה עם מספר חדרים סביב חצר, ושער בסגנון ממלוכי.

אבנר בן נר היה שר צבאו של שאול המלך. היה קרובו של שאול המלך. לאחר מות של שאול בקרב, המליך אבנר את אשבעל, הוא איש בושת, בנו של שאול. מותו בא לו מיד יואב בן צרויה, שאת אחיו עשהאל הרג אבנר לאחר הקרב בגבעון.

סמוך לקברו של אבנר, נקבר אף ראשו של אשבעל בן שאול. בספר שמואל (ג', 33) מסופר של קבורת אבנר: "ויקברו את אבנר בחברון וישא המלך את קולו ויבך אל קבר אבנר ויבכו כל העם", ובהמשך הכתוב מספר (ג', 37): "ואת ראש איש בושת לקחו ויקברו בקבר אבנר בחברון".

קברי צדיקים בעיה"ק חברון • בית העלמין העתיק

מקורות קדומים

בית העלמין מוזכר כבר בשנת ג' (1290 למנ'), באיגרת תוצאות א"י, המיוחסת לאלמוני, תלמיד הרמב"ן: "...בחברון שם מערת המכפלה, קברי האבות. וחברון החדשה הנה היא סמוך למערה וחברון הקדומה היתה למעלה בהר, שם בית הקברות לישראל. ושם מצד אחד מערה, שם קברו של ישי".

על קבורה במקום במאות ה־16–17 למנ' מעידים מקורות נוספים: באיגרת יחוס האבות משנת רצ"ז (1537 למנ'), מסופר: "...לפני העיר למעלה בהר, בנין נאה שם קבור ישי אבי דוד המלך ע"ה. וסמוך לו בית החיים מישראל...". רבי גרשון ב"ר אליעזר סגל מספר באיגרת ארץ הקודש משנת שפ"ד (1624 למנ'): "... ובשיפוע ההר קבר ישי אבי דוד, על הבית חיים (בית העלמין), שם מצבות צדיקים אין מספר, באמצע בית החיים ניצב הרב הגדול בעל ספר ראשית חכמה, הוא ר' אליהו די וידאש נ"ע".

חלקת הרבנים והמקובלים - 'חלקת הראשית חכמה'

חלקה זו נקראת על שמו של הרב אליהו די וידאש, מחבר הספר ראשית חכמה, מגדולי המקובלים בצפת, תלמיד הרמ"ק והאר"י. בשנת שכ"ו (1566 למנ') התמנה לראש רבני חברון, ובה השלים את כתיבת ספרו ראשית חכמה - ספר יסוד במוסר ובמחשבת ישראל. הוא נפטר בשנת שמ"ז (1587 למנ') ונטמן בבית החיים בחברון. על קברו הוצב ציון גבוה, והוא הפך למקום תפילה ליהודים מכל הארץ.

בחלקה זו, שהייתה בעבר במרכז בית העלמין, נטמנו רבני ומנהיגי הקהילה הספרדית, ומקובלים ורבנים ידועים, ומהם:

• **רבי שלמה עדני**, מחבר הפירוש מלאכת שלמה על המשנה. עלה לארץ ישראל מעדן שבת"מן במאה ה־16 למנ', ולאחר שהות בירושלים ובצפת עבר לחברון. למרות ייסורים קשים ומגפות בהם איבד את

ימיו חי וכיהן ברבנות בקרים שבדרום רוסיה. בשנת תרנ"ט (1899 למנ"י) עלה לארץ ישראל, בתרס"א (1901 למנ"י) התמנה לרבה של חברון, ובה הקים ישיבה ופעל רבות למען הקהילה ולמען לימוד התורה. כאן השלים את סדרת ספריו שדי חמד - אנציקלופדיה תלמודית מקיפה לערכי ההלכה. הרב מדיני (שכונה החח"מ) נפטר בערב חנוכה תרס"ה (1905 למנ"י), כעבור שלוש שנות ישיבה בחברון בלבד, אך הספיק להעמיד תלמידים רבים. הוא נחשב לאחד מגדולי חכמי ישראל, ונערץ על כל קהילות ישראל.

• **רבי רחמים יוסף פרנקו (ה'חרי"ף)**, מחבר הספר **שערי רחמים**. נולד ברודוס בשנת תקצ"ה (1835 למנ"י); כיהן כרבה הראשי של חברון משנת תרל"ח (1878 למנ"י). נודע בכישרונותיו וכידיעותיו הרבות, ופעל רבות גם לפיתוח היישוב. נפטר בתרס"א (1901 למנ"י).

מקובלים ורבנים דגולים נוספים נטמנו בחלקה זו, ובהם: נכדו של רבי אברהם אזולאי - **רבי אברהם זאבי** - מגדולי רבני חברון, וצאצאיו; **רבי יצחק ארחא** - מתלמידי האר"י, בנו **רבי אליעזר** ובני בניו; **רבי מלכיאל אשכנזי** - מחדש היישוב היהודי בחברון במאה ה־16, שנועד כגדול וחסיד; **רבי חיים בן** - מחבר ארץ חיים, נכד רבי יהושע כץ, מחבר הספר מאירת עיניים (הסמ"ע).

כמה מקורות מציינים בחלקה זו גם את מקום קברו של **רבי יששכר בער כ"ץ**, בעל פירוש מתנות כהונה על מדרש רבה, שחי בפולין במאה ה־16 למנ"י. גרסה זו מובאת בספרו של רבי דוד קונפורטי, קורא הדורות, אך זיהוי זה הוא מסופק, וכיום אין ציון לקברו במקום.

מקור: נועם ארנון, צית העלמין העתיק בחברון, כנס מחקרי חברון ויחודם השלישי, מדרשת חברון

משפחתו, הוא דבק בתורה, ובחברון כתב את פירושו החשוב והידוע למשנה.

• **רבי אברהם אזולאי**, מחבר הספר **חסד לאברהם**. עלה לחברון ממרוקו בשנת שע"ה (1615 למנ"י), בהיותו כבן 45. כתב ספרים רבים, בהם הפירושים על הזוהר זהרי חמה ואור החמה, ואת הספר הק' חסד לאברהם, שכתב בו על נושאים רבים, ובין השאר הפליג גם בשבח ההתיישבות בחברון. נפטר בשנת ת"ד (1644 למנ"י) אחרי שנכנס למעמקי מערת המכפלה; נקבר במערה במעלה ההר. אחר הקבורה נפל סלע וכיסה את פי המערה.

• **רבי אליהו מני**, מחבר הספר **מעשי אליהו**. נולד בבגדד בשנת תקע"ח (1818 למנ"י). היה חברו ותלמידו של הרב יוסף חיים (ה'בן איש חי'). כיהן כרבה הראשי של חברון משנת תרכ"ה (1865 למנ"י), הנהיג את הקהילה ביד רמה והביא לגיבושה העצמאי. התפרסם בצדיקותו וכתב ספרים רבים בנסתר ובנגלה. פעל רבות לגאולת קרקע בארץ ישראל. נפטר בתרנ"ט (1899 למנ"י). ציווה לקברו כשפניו לכיוון מערת המכפלה, שכן בה תתחיל תחיית המתים. לידו נקברו רעייתו ובנו, הרב סלימאן מני, שהיה ראב"ד חברון אחרי אביו ורב העיר אחרי הרב חזקיהו מדיני (נפטר בתרפ"ד, 1924 למנ"י).

• **רבי יהודה ביבאס**. נולד בתקע"ט (1789 למנ"י) בגיברלטר, נפטר בתרי"ב או בתרי"ז (1852 או 1857 למנ"י). היה אישיות דגולה, בעל חכמה תורנית וכללית רחבה. כיהן כרבה של קורפו, הרב יהודה אלקלעי היה תלמידו. באחרית ימיו (בשנת תרי"ב) עלה לחברון, ואליה העביר את ספרייתו העשירה. נפטר זמן קצר לאחר מכן.

• **רבי חיים חזקיהו מדיני**, מחבר סדרת ספרי **שדי חמד**. נולד בירושלים בשנת תקצ"ג (1832 למנ"י). רוב

שם המקום. שם זה נשאר עד ימינו בצורה הערבית ג'בל נמרא", שהיא הגבעה המתנשאת מצפון לעמק חברון, ממערב למערת המכפלה.

"אלוני ממרא" הינו אתר קדום מרשים, מוקף חומת אבן מסיבית נמוכה. מיקומו הוא מרכזי בבמת ההר; "צמת הזכוכית" שלידו הייתה צמת הכניסה העיקרית לחברון ולקריית ארבע במשך שנים רבות. מאז נסגרת צה"ל מרוב חברון נמצא האתר בתחום הכיבוש הפלשטיני, ולא ניתן להכנס ולבקר בו. **בשנים האחרונות הותרה כניסת יהודים לאתר זה לעיתים נדירות.**

הממצא הבולט לעין המבקר כיום הוא החומה המרשימה, בנויה בניית גזית יפה ומדוייקת, שמידותיה כ־70X30 מ', וגובהה כיום כ־2 מ'. יתכן, שבעבר היתה חומה זו גבוהה יותר, אך כנראה בנייתה נעצרה מסיבה כלשהיא. סגנונה ובנייתה מזכירות מאד את המבנה שמעל מערת המכפלה.

בימי קדם היה במקום עץ מרשים וענק. עץ זה נזכר בכתבי יוסף בן מתתיהו (יוספוס) – פעם כעץ אלון, ופעם כעץ אלה. ב"מלחמות" מתאר יוספוס את חברון: "העיר הזאת היתה משכן אברהם אבי היהודים... מצבות קברותיהם נראות בעיר הזאת עד היום הזה והן עשויות שיש יפה לכבוד ולתפארת. ובמרחק ששה ריס מן העיר **נראית שם אלה גדולה, ולדברי האנשים האלה הזאת עומדת מראשית בריאת העולם ועד עתה**" (מלחמות ד' ט' ז). ואילו ב"קדמוניות" (ב' ט' ז) הוא כותב: "ואברהם ישב על יד עץ האלון הנקרא "אוגיגני" (=בראשית, קדמוני), מקום סמוך לחברון העיר שבארץ כנען". בין כך ובין כך, היה זה עץ ענק ומרשים, שיוחס לימי בריאת העולם, ובצילון, לפי המסורת, היה אהל אברהם.

האתר המיוחד משך תשומת לב רבה, והפך לאחד ממקומות המפגש המרכזיים בהר. אספקת מים הובטחה באופן שוטף, ע"י באר מים שופעת שנחפרה בפינה הדרום – מערבית של המתחם; באר זו קיימת עד היום, והיא אחת הבארות הבודדות בהר, והגבוהה בכולן (גובה המקום למעלה מ- 1000 מ' מעל פני הים).

בימי בית שני היה המקום ציון הגבול בין העצים שפירותיהם היו מועלים לירושלים כ"נטע רבעי" לבין אלו שנפדו בכסף, כפי שמעידה המשנה (מעשר שמי, ה, ב).

מפת מידבא, מפת פסיפס מהמאה ה-6 למנ' המתארת את אתרי ארץ ישראל שנתגלתה בעבר הירדן מתארת גם את אתר אלוני ממרא, וכן את העץ הנעק שעדיין היה קיים. **המקום** בו הובטחה ארץ ישראל לאברהם אבינו וזרעו מצפה לגאולתו.

מקור: נועם חרנון

האתר מוזכר מספר פעמים בספר בראשית, והוא מקום התיישבותו של אברהם אבינו – "אלוני ממרא".

"אלוני ממרא אשר בחברון" היה מקום ישיבתו – מגורי הקבע של אברהם אבינו בארץ ישראל, ובו בנה מזבח לה'. כמ"ש (בראשית י"ד ט"ז-ט"ח): "וה' אָמַר אֶל אַבְרָם אַחֲרַי לוֹט הַפְּרָד לֹט מֵעַמוּ: שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מִן הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֲתָה רֹאֶה לְךָ אֲתַנְנֶה וּלְזַרְעֶךָ עַד עוֹלָם. וְשָׁמְתִי אֶת זַרְעֶךָ כְּעֶפְרַי הָאָרֶץ אֲשֶׁר אִם יוֹכַל אִישׁ לְמַנּוֹת אֶת עֶפְרַי הָאָרֶץ גַּם זַרְעֶךָ יִמְנֶה. קוֹם הַתְּהַלֵּךְ בְּאֶרֶץ לְאֶרְפָּה וּלְרַחֲפָה כִּי לְךָ אֲתַנְנֶה. וַיֵּאָהֵל אַבְרָם וַיָּבֵא וַיֵּשֶׁב בְּאֵלֹנֵי מִמְרָא אֲשֶׁר בְּחֶבְרוֹן וַיְבִן שָׁם מִזְבֵּחַ לַה'".

מאותו מקום יצא אברהם אבינו להציל את לוט: "וַיִּקְחוּ אֶת לוֹט וְאֶת רְכֻשׁוֹ בֶן אַחֵי אַבְרָם וַיֵּלְכוּ וְהוּא יֹשֵׁב בְּסֹדֶם. וַיָּבֵא הַפְּלִיט וַיְגִד לְאַבְרָם הָעֵבֶרִי וְהוּא שָׁכֵן בְּאֵלֹנֵי מִמְרָא הָאֱמֹרִי אַחֵי אֲשָׁכַל וְאַחֵי עֵנֶר וְהֵם בְּעֵלֵי בְרִית אַבְרָם. וַיִּשְׁמַע אַבְרָם כִּי נִשְׁבָּה אַחִיו וַיִּרַק אֶת תְּהִיבֵי וַיֵּלֶד בֵּיתוֹ שְׁמֹנֶה עָשָׂר וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת וַיִּרְדֹּף עַד דָּן. וַיַּחֲלֶק עֲלֵיהֶם לַיְלָה הוּא וְעַבְדָּיו וַיִּפְסֹ וַיִּרְדְּפֵם עַד חֻבָּה אֲשֶׁר מִשְׁמָאל לְדַמְשֶׁק. וַיֵּשֶׁב אֶת כָּל הָרְכָשׁ וְגַם אֶת לוֹט אַחִיו וַרְכָּשׁוֹ הַיָּשִׁיב וְגַם אֶת הַנְּשִׁים וְאֶת הָעַם. וַיֵּצֵא מִלֶּךְ סֹדֶם לְקָרְאֵתוֹ אַחֲרֵי שׁוּבוֹ מִחֻכּוֹת אֶת כְּדָרְלַעְמֵר וְאֶת הַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ אֶל עַמְקֵי שָׁוֵה הוּא עַמְקֵי הַמֶּלֶךְ. וּמִלְכֵי צָדֵק מִלֶּךְ שְׁלֹם הוֹצִיא לְחַם וַיִּזֵּן וְהוּא כְהֵן לְאֵל עֲלִיוֹן. וַיִּכְרְהוּ וַיֹּאמְרוּ בְּרוּךְ אַבְרָם לֹא עָלִיוֹן קִנְהַ שְׁמַיִם וְאָרֶץ. וּבְרוּךְ אֵל עֲלִיוֹן אֲשֶׁר מִגֵּן צָרִידֵי בִיָּדָה וַיִּתֵּן לוֹ מַעֲשֵׂר מִכָּל. (בראשית י"ד ט"ז-ט"ח).

מיד לאחר שובו של אברהם אבינו, והמפגש עם מלך סדום ומלך שלם (ירושלים), התקימה ברית בין הבתרים (בראשית י"ד). לכן, נראה שמעמד הברית, בה הובטחה ארץ ישראל לזרעו של אברהם, התקיים במקומו של אברהם – אלוני ממרא אשר בחברון.

מאוחר יותר הגיעו שלשת המלאכים אל אברהם בהיותו באלוני ממרא, ושם קיבל את הבשורה על פקידת שרה והולדת יצחק (בראשית י"ח).

החל מימי בית שני זוהה אתר "אלוני ממרא" (שכונה מאוחר יותר ע"י הערבים "ראמת אל חליל") מעט ממזרח ל"צומת הזכוכית", מצפון לחברון וממערב לקריית ארבע, כ־3 ק"מ בקו אורך ממערת המכפלה, ומרחק דומה מתל חברון הקדומה. במדרש מוזכרות גם דעות אחרות, לפיהן "אלוני" הוא מישור, אך כאן דוקא הפשט והניתוח הגיאוגרפי-היסטורי מסביר היטב את המיקום: קרוב לודאי שאברהם אבינו, על מקנהו הרב, לא נטה את אהלו בתוך או קרוב לעמק חברון, כדי להימנע מפלישה וגרימת נזק לשדות חקלאיים, אלא התפרס על הגבעות מצפון לעיר, שהיו מכוסות בחורש אלונים, ומכאן שמו

למכלול כולו שלושה חלקים:

מסדרון כניסה בנוי באבני גזית, ובו מדרגות חצובות בסלע הטבעי.

חדר מבוא חצוב כולו, בו נחצבו שני פתחים גדולים, אחד לכניסה ולירידה לטבילה, והשני ליציאה לאחור הטבילה. לכל רוחב החדר חצובות שבע מדרגות, הנחצות במחיצת אבן נמוכה ומטוייחת, שתפקידה להפריד בין הנכנסים למקווה, הטמאים, לבין העולים ממנו, הטהורים.

בתקופה הביזנטית, כשתקרת האבן המקורית נהרסה, הותקנו על גב המדרגות שני עמודים עגולים, המחזיקים שתי קשתות-אבן מרשימות.

אולם הטבילה, החצוב כולו, כולל חמש מדרגות חצובות לכל רוחבו, היורדות אל תחתית האולם, אל מקום הטבילה עצמה.

יצוין, כי בתחתית אולם הטבילה מצויים מים צלולים, לעיתים בעומק רב יחסית, דבר המעלה אפשרות של נביעה טבעית שעליה הוקם המכלול, ורק בהמשך הוסיפו לה תעלות לניקוז מים נגר עילי מן הסביבה.

המכלול כולו (אם מגיעים אליו...) הוא גדול ומרשים, גם כיום, למרות הביזנטית, ולמרות הלכלוך וההזנתה של הדור האחרון.

במהלך השנים, הוזזו זיהויים אלו מעט מערבה, ו'אלוני ממרא' זוהה באלון העתיק המכונה "אשל אברהם" (ובערבית "בלוטת איברהים"). המעיין על שמה של שרה העניק את לשכונה הנקראת בשם זה - 'עין סארה'.

יש לציין שלאחרונה התגלו בתל חברון מקוואות טהרה גדולים ומרשימים, הדומים מאד למקוה זה, ומהווים יחד מכלול טהרה מרשים בחברון מימי בית שני. מקור: נועם ארנון

האתר קשור (לפחות בשמו) לשרה אמנו, והוא "עין שרה".

עין שרה (חמאם ביר איג'דה) - המקוה של שרה אמנו?

כ-400 מ' מדרום לאתר "אלוני ממרא" ראמת אל-חליל, במעלה הכביש, במדרון ג'בל אל-בטרח היורד מזרחה, בנוי כיום מסגד חדש - יחסית (ג'מיע אל-קסם). מתחתיו מצוי מבנה קדום של מקווה טהרה יהודי מימי הבית השני. המקום נקרא בערבית 'ביר איג'דה' (באר הגדדים), או 'חמאם סארה', ותיאורו, ללא ציון שמו, מוזכר בכתביהם של נוסעים יהודים, שביקרו בו לאורך מאות שנים (התאריכים למנ):

1180 "ואצל העץ בארה של שרה, והמים מתוקים וצלולים מאד". (ר' פתחיה מרגנשבורג)

1260 "בשיפוע ההר מעיין אחד, אומרים כי הוא היה המקווה של שרה אימנו". (אלכ' הכמטוט)

1488 "גם שם, סמוך לחברון, בתוך אבני הסלע, מקווה מים חיים, ואומרים ששם היתה טובלת שרה אמנו עליה השלום".

(ר' עוזדיק מצרעטורה)

1522 "קרוב לשם ראיתי מקווה גדול מאד עם ארבעה עמודים מרובעים גדולים, והוא עמוק ונפלא עם סולם של אבנים שיוורדים בו, שאומרים שהיה בית הטבילה לשרה אמנו עליה השלום". (ר' משה צסולה)

1624 "ואצל האילן ההוא המקווה של שרה עליה השלום ומים מתוקים וזכים בו". (ר' גרשון צ"ר אלנזר סג"ל).

1734 "אהל של אברהם בארבעה פתחים, ומקווה של שרה". (משה חיים קאפסוטו)

מעט מידע לתועלת הציבור

זמני פתיחה וסגירה של מערת המכפלה

שעון קיץ משעה: 4.00 עד 22:00

שעון חורף משעה: 4.00 עד 21:00

ימים בהם כל מערת המכפלה פתוחה ליהודים

ערב ר"ח אלול (יום אחד)

פסח (2 ימים)

ראש השנה (2 ימים)

עשרת ימי תשובה (יום אחד)

יום כיפור (יום אחד)

סוכות (2 ימים)

שבת חיי שרה (יום אחד)

מידע נוסף

הזמנים המדויקים, ומידע כללי, ניתן לברר בקו המידע 050-6477776

כמו"כ יש תחבורה ציבורית מסודרת ומאורגנת למערת המכפלה כל ימות השנה

האט'ס געפועל'ט אלעס גוט'ס

זיכוי הרבים

ניתן לתרום לאגודת "קדושת ציון"

גם באמצעות

077-3180775 yyy7@neto.bezeqint.net

079-5383396

קהילות